

ІНФІНІТИВ У ПОЕДНАННІ З ПИТАЛЬНИМИ СЛОВАМИ

О. П. Куліш

Інфінітив у поєднанні з питальними словами зустрічається в реченнях типу: **Why work** when the belly is full? (Mitchell), **Why not take** him to the right way? (Galsworthy), **But how tell** one who looked and spoke like that? (Galsworthy), **But where** to hide it? (Mitchell), **I don't know how to get** to him? (Galsworthy), **She never knew what not to say** to her stepchildren (Mitchell), **How to teach** a foreign language? (Jespersen).

Як свідчать приклади, why вживається тільки в самостійних реченнях (нам, принаймні, не вдалося знайти жодного прикладу використання цієї конструкції у складі речення) і тільки в поєднанні з інфінітивом без to; how — як у самостійних, так і в синтаксично зв'язаних конструкціях, у перших в поєднанні з маркованим і немаркованим інфінітивом, в других — тільки з маркованим. Останні питальні слова в поєднанні з немаркованим інфінітивом взагалі не зустрічаються, а в поєднанні з маркованим інфінітивом спостерігаються дуже мало як самостійні синтаксичні одиниці і найчастіше як частина речення.

Належність самостійних інфінітивних конструкцій до розряду речень не викликає сумніву (хоч ще й трапляються спечерчання про природу такого речення), зате інфінітивні конструкції у складі речення завжди були предметом гострої дискусії серед лінгвістів. Одні дослідники називають конструкцію типу *where to go* підрядними реченнями, другі — еквівалентами підрядних речень, треті — просто зворотами або сполученнями. В. Н. Павленко заперечує проти надання розглядуваним конструкціям статусу речення на тій підставі, що вони, мовляв, не відзначаються ні синтаксичною незалежністю, ні змістовою довершеністю, ні інтонаційними відтінками, які давали б змогу вважати їх хоча б одночленими реченнями¹. Аргументи В. Н. Павленка здаються нам не досить переконливими. Називаючи синтаксичну незалежність і змістову довершеність обов'язковими ознаками речення, він, таким чином, ставить під сумнів приналежність традиційних підрядних речень (з особовою формою дієслова в своїй основі) до розряду речень: адже підрядне речення, як правило, являє собою синсемантичну одиницю, здатну передавати висловлювання тільки в поєднанні з іншою одиницею. Якщо порівняти *where to go* і *where you can go*, то, очевидно, перша конструкція має більшу незалежність і змістову довершеність, ніж друга, бо, хоч

¹ В. Н. Павленко. Модальные значения инфинитива и инфинитивных сочетаний в современном английском языке. Автореф. канд. диссерт. М., 1961.

і нечасто, але перша конструкція в такому самому вигляді вживається самостійно (Where — where to look?, Galsworthy), тоді як другу не можна застосувати незалежно від головного речення і тільки інверсія в цьому випадку може створити речення (Where can you go?).

Щодо інтонації досліджуваної конструкції, то вона, на наш погляд, нічим не відрізняється від інтонації звичайного речення.

Піддавши «інфінітивні сполучення» (так В. Н. Павленко називає конструкції типу where to go у складі речення) детальному дослідженню, він приходить до висновку, що відтінки модальних значень цих конструкцій характеризуються тісним зв'язком їх з іншими членами речення. Наші спостереження свідчать, що які б члени речення не передували таким конструкціям, останні завжди виражають або повинність, або можливість виконання дії. Наведемо приклади:

We **didn't know** what to do or what was coming... (Galsworthy);

I **don't know** how to talk to children (Greene);

He said, in effect, that the South had **nothing** with which to wage war but cotton and arrogance (Mitchell);

Do you know that I haven't **an idea** how to use a Bren? (Mitchell);

Toby, who had handled Gerald's horses for 20 years, pushed out his lips in mute indignation **at being told** how to conduct his own business (Mitchell);

And if he's not there, **ask** Mrs. Meade or Cookie what to do (Mitchell);

Drouet hesitated, now that he was in her presence, **uncertain as to** what course to pursue (Dreiser);

But I never managed **to teach** him how to jump (Mitchell).

Вживання в аналогічних контекстах та ситуаціях підрядних речень з особистою формою дієслова допомагає виявити зміст досліджуваних конструкцій. Наприклад: Carrie sat still, looking out. She **was wondering what she could do** (Dreiser);

She put on her hat and fidgeted around the table in the little bedroom, **wondering where to slip the note** (Dreiser)

She **didn't know what to do** or what was coming — we didn't see what we could do... (Galsworthy).

Такий самий зміст виявляється і в інфінітивних конструкціях, що вживаються самостійно. Так,

Carrie now felt the problem of winter clothes. **What was she to do?** She had no winter jacket, no hat, no shoes (Dreiser).

What to do? He dressed thinking (Dreiser).

Отже, інфінітив у розглядуваних конструкціях передає модальні значення можливості й повинності незалежно від синтаксичної позиції цих конструкцій і це цілком відповідає вислов-

люванню В. Н. Павленка в іншому місці його роботи, де автор стверджує, що як самостійним реченням *Where to go*, так і синтаксично зв'язаним конструкціям «*where to go*» властиві модальні значення можливості і повинності.

Цікаво зауважити, що і в російській мові спостерігається паралелізм значень інфінітиву в самостійних і синтаксично зв'язаних конструкціях: *Что делать?* і *Я не знаю, что делать*.

Якщо модальність не надана конструкції ззовні, значить її джерело треба шукати всередині конструкції. Виникає питання: ця модальність можливості і повинності типова тільки для даної конструкції і впливає з поєднання питального слова та інфінітива або вона властива інфінітиву взагалі. Думки лінгвістів у питанні про модальність інфінітива не збігаються. О. О. Потебня заперечує наявність модального значення інфінітива¹.

В. В. Виноградов говорить про наявність в інфінітива модальних значень і «широту модальних коливань цієї форми»². І. Д. Фадеева додержується точки зору, що «інфінітив сам по собі не виражає відношення до дійсності і є нейтральним щодо категорії модальності. У реченні, вступаючи в різні зв'язки з іншими словами, інфінітив немовби набуває здатності виражати модальність. Отже, інфінітиву властива здатність виражати модальність синтаксично, саме внаслідок його зв'язків і залежності від інших слів»³. Аось що пише з цього приводу В. І. Лейкіна: «При цілком самостійному вживанні інфінітиву у всіх порівнюваних мовах властиве модальне значення. Так, інфінітивні речення, де центром висловлювання є інфінітив, в однаковій мірі володіють модальністю в російській, німецькій та англійській мовах»⁴.

А. Л. Найфельд визнає здатність інфінітива передавати в деяких синтаксичних функціях модальне значення, крім основного лексичного змісту, надзвичайно цікавою особливістю англійської мови⁵.

К. А. Тимофеев вважає, що модальність — найтиповіша риса інфінітивних конструкцій в російській мові⁶.

¹ А. А. Потебня. Из записок по русской грамматике. ч. I—II. М., 1958, стор. 354.

² Грамматика русского языка, под ред. В. В. Виноградова. Т. I. М., 1960.

³ И. Д. Фадеева. Модальные значения словосочетания существительного (местоимения) плюс инфинитив. «Уч. зап. Ленинград. пед. ин-та», т. 157, Л., 1958, стор. 61.

⁴ В. И. Лейкина. К вопросу об инфинитиве в русском, английском и немецком языке. «Уч. зап. Дальневосточн. гос. ун-та», вып. IV, Владивосток, 1962, стор. 36.

⁵ А. Л. Найфельд. Модальные значения инфинитива в некоторых синтаксических функциях и их историческое обоснование. «Уч. зап. Свердловск. пед. ин-та», сб. 36, Свердловск, 1966, стор. 53.

⁶ К. А. Тимофеев. Инфинитивные предложения в русском языке. Автореф. канд. диссерт. М., 1951.

Ф. Г. Гагаркіна зазначає: «Інфінітив сам по собі амодальний. Але, потрапивши в певні синтаксичні умови, інфінітив набуває модального забарвлення»¹.

Є. М. Галкіна-Федорук підкреслює, що інфінітив за допомогою інтонації виражає не тільки ті модуси, які встановлюються формою способів, але й інші модальні відтінки².

Керм пише, що хоч інфінітив не має спеціальних форм для вираження способу, він може досить точно передавати деякі відношення, що зображуються умовним способом особової форми дієслова³:

I should be happy if I knew how to accomplish (I might accomplish); I wrote him to come at once (that he should come at once); I do not know what to do (what I should do).

Питання про модальність інфінітива, очевидно, пов'язане з загальною теорією семантики вербидів. При аналізі неособових форм дієслова звертає на себе увагу наявність в них значень (тривалості в дієприкметника I — the burning house; перфектності або пасивності у дієприкметника II — the broken cup; і різних відтінків майбутності в інфінітива — the day to come), які не можна назвати граматичними, бо вони не виражаються в прямих опозиціях (пор. з writes — wrote — shall) will (write), а також лексичними, бо не належать основі лексики. Природа цих значень потребує дальшого дослідження.

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕЛОДИЗАЦІЮ НАГОЛОШЕНИХ СКЛАДІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

К. І. Ланецька

У німецькій мові досі залишається невисвітленим питання про відмінності мелодизації наголошених складів, пов'язаної як з основними типами німецького речення, так і з індивідуальними і територіальними особливостями. Ще немає можливості запропонувати вивчаючим німецьку інтонацію систему моделей її, що містила б реальні варіанти мелодії у межах однієї синтаксичної моделі, які б відбивали індивідуальні й територіальні відхилення від нормативних зразків інтонації.

У німецькій науковій літературі останніх років не зникають пояснення різноманітних інтонаційних варіантів однотипних синтаксичних моделей територіальними⁴ чи індивіду-

¹ Ф. Г. Гагаркіна. О некоторых синтаксических особенностях инфинитивных односоставных предложений в английском языке. «Уч. зап. Хабаровск. пед. ин-та», т. 8, Хабаровск, 1962, стор. 80.

² Е. М. Галкіна-Федорук. Безличные инфинитивные предложения. «Труды кафедры русского языка», кн. 2, М., 1948, стор. 69.

³ Gurme, George O. English Grammar, 1966.

⁴ U. Stötzer. Deutsche Intonation. Lpz, 1967.

альними¹ особливостями дикторів, проте конкретно ці особливості ніде не описуються.

Поділ на північний і південний способи мелодизації наголошених складів за Зіверсом² розкритикований і відкинутий як німецькими³, так і російськими³ лінгвістами. Це питання не можна вважати остаточно розв'язаним, доки не буде конкретних доказів існування цього поділу на основі порівняльних мелодійних схем представників північного і південного говорів німецької мови.

У наявних роботах з інтонаційними моделями не вказується, який диктор читав наведені фрази — з південним чи північним говором, і тим, хто вивчає німецьку мову, не відомо, який говір їм пропонується.

Проблема індивідуальних особливостей дикторів не є настільки важливою, якщо зважати на фактори, що можуть зумовити індивідуальні варіанти мелодійних моделей. По-перше, це мовні можливості диктора, уміння володіти своїм голосом, передаючи різноманітні смислові відтінки⁵. По-друге, розуміння і трактування ситуації, від якої залежить інтонування фрази.

Обидва ці фактори ґрунтуються на загальномовних критеріях і кожен індивідуальний варіант завжди буде загальномовною моделлю, більш чи менш яскраво вираженою залежно від даних диктора й від змісту фрази.

Як не може бути індивідуальних фонем у кожного носія даної мови, а лише несуттєві відхилення індивідуальних варіантів від основного відтінку, так і не може бути індивідуальних моделей інтонації — тільки загальномовні для даної нації.

Існують відмінності інтонаційних типів різних мов, і особливості кожної мови є великою трудністю для іноземця, а деякі моделі чужої мови іноземці взагалі не розуміють без спеціального вивчення; індивідуальні, внутрішні особливості кожної мови завжди зрозумілі представникам тієї ж мови, бо вони є загальними моделями даної мови. Якщо ж інтонаційна модель не зрозуміла носіям даної мови, то вона не належить цій мові. Інша річ, що кожна мова має велике різноманіття інтонаційних моделей і індивідуальними можуть бути лише добирання і використання⁶ їх, а не творення у кожній ситуації особистих моделей.

¹ W. Jung. Grammatik der deutschen Sprache. Lpz., 1966.

² E. Sievers. Rhythmisch — melodische Studien. Hdb., 1912.

³ O. V. Essen. Allgemeine u. angewandte Phonetik. B., 1963.

W. Kuhlmann. Die Tonhöhenbewegungen des Aussagesatzes. Hdb., 1931.

⁴ К. П. Карпов. Интонация повествовательного предложения в современном немецком языке. (Автореф. диссерт.). М., 1953.

⁵ В. П. Морозов. Тайны вокальной речи. Л., 1967.

⁶ Л. Р. Зиндер. Общая фонетика. Л., 1961.

Нерозв'язаною лишається у німецькій і російській мовах проблема систематизації мелодійних моделей: необхідна класифікація інтонаційних моделей різних синтаксичних типів речень і аналіз смислових відтінків і емоційного забарвлення передаваного ними мовлення. Дуже можливим є не тільки схематичне зображення інтонаційних типів, а й додавання озву-

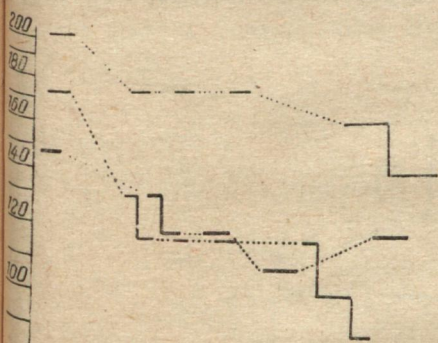

Рис. 1. Schmeckt mir nun nicht mehr (Bredel).

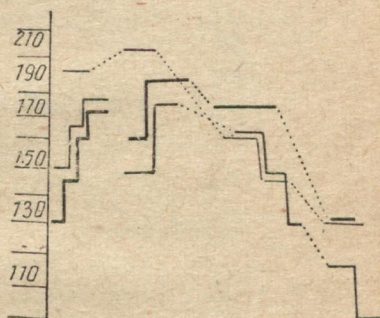

Рис. 2. Hier sind meine (Seghers).

чених моделей, бо не завжди можна відтворити звукову модель за схемою. Можуть бути відтвореними основні моменти — наголос і рух основного тону, але не можна відтворити за графічною схемою мелодійні модифікації, що відображають змінюваність висоти тону у зв'язку з емоційністю чи модальністю речення. Емоційність, модальність, експресивність фрази не лише ускладнюють її інтонаційний малюнок, а можуть значною мірою змінювати його залежно від характеру і ступеня емоційності. Мелодизація наголошених складів у такому разі може вступати у протиріччя з основними правилами інтонування певних синтаксичних типів речень.

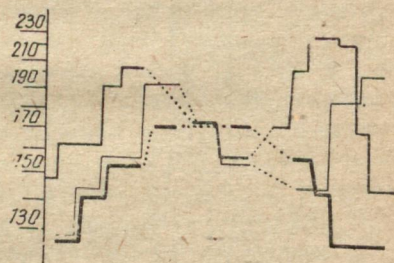

Рис. 3. Was ist passiert? (Seghers).

У даній праці на основі експериментальних даних робиться спроба показати ступінь впливу індивідуальних особливостей на інтонацію речень, а також вплив емоційної насиченості

фрази. Матеріалом є кімографічні і магнітофонні записи дикторів-німців, представників одного територіального говору — Дрездена. Магнітофонні записи були використані для визначення відтінків змісту й характеру емоцій, невизначуваних на інтонаційній схемі-графікові.

На кожному графікові нанесено інтонаційні схеми одного і того ж речення, прочитаного трьома дикторами. На рис. 1

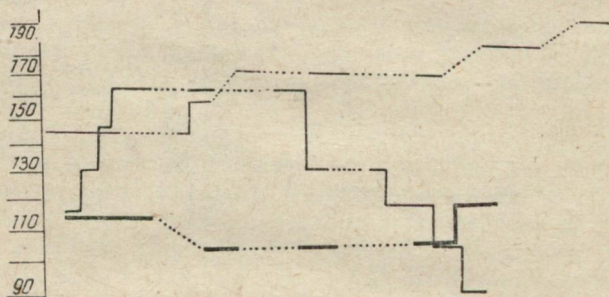

Рис. 4. Wer hat den Brief gegeben? (Kellermann).

представлена схема інтонацій розповідного речення, що починається сильно наголошеним складом з найвищим мелодійним рівнем у реченні. Рух основного тону в усіх дикторів однако-

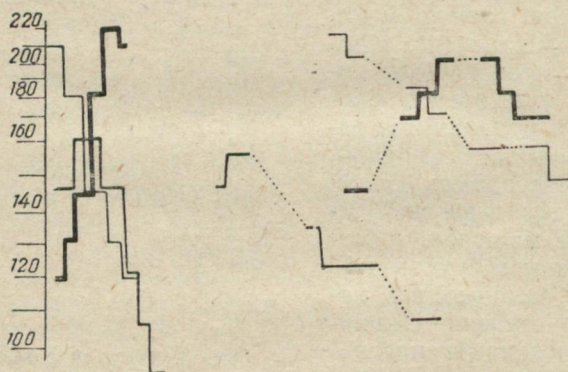

Рис. 5. So, konnte er nicht (A. Zweig).

вий — низхідний; різний рівень мелодії всього речення: 1) більш високий, 2) середній, 3) з великими інтервалами. Смисловий відтінок усіх варіантів один і той же — незадоволення, тільки у третьому випадкові воно яскравіше виражено.

Рис. 2 являє собою інтонаційну схему розповідного речення з сильним наголосом на передостанньому складові. Рух основного тону — висхідно — низхідний, зниження відбувається на сильно наголошеному складі. Відмінності інтонації у дикторів незначні, другий і третій зробили паузу після слова *hier*, виражену мелодійними інтервалами. Смисловий відтінок кожного разу один і той самий — констатація.

На рис. 3 подано схему питального речення з питальним

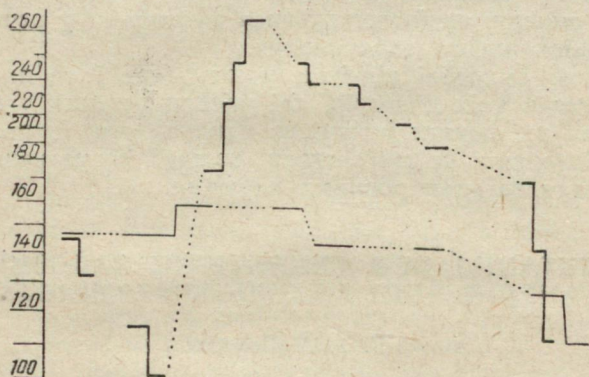

Рис. 6. Aber wir verraten uns nicht
(H. Fallada).

словом. Усі диктори вимовили його по-різному: 1) типова нейтральна мелодія, без скачків; 2) з різким зниженням на переднаголошеному складові перед сильно наголошеним і різке піднесення і зниження на цьому сильно наголошеному складові; смисловий відтінок у цьому разі — обурення; 3) таке ж пониження на переднаголошеному складі й дуже різкий скачок на наголошеному складі вгору, смисловий відтінок — цікавість.

Рис. 4 є схемою питального речення з питальним словом; звичайна, типова інтонація лише в одного диктора. У другого диктора чисто висхідна мелодія зі смисловим відтінком підозри і недовіри. У третього диктора відбувається зниження мелодії у середині фрази, смисловий відтінок — погроза.

Рис. 5 — схема інтонації розповідного речення з модальним словом *so*. У всіх дикторів наголос на цьому модальному слові й дієслові *konnte*, але мелодія в усіх відмінна і речення має різні смислові відтінки: 1) безнадія, 2) насмішка, 3) здивування.

Рис. 6 являє собою схему розповідного речення, прочитаного по-різному: 1) спокійно, мелодія без скачків з невеликими інтервалами, вимовляється на середньому рівні;

2) вимовлено дуже різко, з великими мелодійними інтервалами, з різким скачком на слові *wig*, що має логічний наголос, смисловий відтінок цього варіанту — переконання, у першому ж випадкові була проста констатація.

Отже, порівнювання показало, що індивідуальні особливості, залежні від мовних даних диктора, виявляють відмінності лише у загальному рівні мелодії усього речення чи різний діапазон мелодійних рівнів окремих елементів фрази. Рух основного тону, мелодизація наголошених складів залежить від відтінків смислу, який укладався дикторами у речення, і від його емоціонального забарвлення.

Однакові смислові відтінки мають одне і те ж мелодійне оформлення в усіх дикторів, які читали речення у різний час і не могли дублювати інтонацію один одного. Із цього випливає, що інтонація не суб'єктивна, кожний ситуативний варіант визначається загальномовними нормами.

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

С. І. Лубенська

Проблема семантичних запозичень становить інтерес для дослідження, тому що «смислові кальки — явище порівняно рідке і майже зовсім не вивчене»¹. Завданням цієї статті є аналіз семантичних запозичень як одного з засобів виникнення нових термінів у англійській музичній термінології. Як визначення семантичного запозичення прийнято визначення М. С. Коробової: «Під семантичним запозиченням слід розуміти виникнення нового значення існуючого в даній мові слова під семантичним впливом певного слова впливаючої мови»².

Деякі автори вважають, що семантичні запозичення зустрічаються у термінології рідко (наприклад, Л. А. Фрідман)³. Аналіз англійських музичних термінів не дає в цілому підстав для такого висновку. З 3120 музичних термінів, що їх проаналізовано, виявлено близько 280 випадків створення нових термінів і нових значень вже існуючих термінів за допомогою семантичного запозичення.

Основна група музичних термінів, що виникла внаслідок семантичного запозичення, — це слова загальнонародної мови (запозичені або відвічні), які набули термінологічного значен-

¹ Р. А. Будагов. Введение в науку о языке. М., 1965, стор. 124.

² М. С. Коробова. Немецкие заимствования в английском языке. Автореф. канд. диссерт. М., 1966, стор. 147.

³ Л. А. Фридман. Английские заимствования во французской медицинской терминологии. Автореф. канд. диссерт. М., 1968, стор. 14.

ня. Це такі терміни, як *accent, air, alteration, answer, attack, cadence, capriccio, chord, diminution, dot, percussiom* та інші.

Та іноді музичний термін, який вже існував у англійській мові, набуває через семантичне запозичення нового термінологічного значення, що приводить до виникнення полісемії у межах музичної термінології. Наприклад, перше письмове використання терміну *pedal* в значенні *педаля органу* фіксується 1611 року у словнику Котгрейва¹. З часом сфера прикладення терміна *pedal* розширюється, його починають застосовувати до інших музичних інструментів: арфи (XVIII ст.), а потім і фортепіано (XIX ст.). Але у 1854 р. в англійському перекладі підручника Керубіні з контрапункту і фуги термін *pedal* зустрічається в іншому розумінні: *The pedal is a note prolonged and sustained during several bars*². Таке перше письмове застосування цього терміна доводить, що це семантичне запозичення з французької (трактат Керубіні був написаний французькою мовою), і пояснює, чому перекладач визнав за можливе залишити саме цей термін. Нове значення терміна *pedal* закріпилося в англійській мові і вже у книзі Ауслея (*Ouseley, Counterpoint, XXII, 177, 1869*) використовується без пояснень як знайомий термін: *Towards the end of a fugue it is usual to place a dominant pedal*.

Виявлення термінів, запозичених семантичним шляхом, становить особливу складність. Природно, що головним підтвердженням факту семантичного запозичення в англійській музичній термінології є пріоритет інших країн — і перш за все Італії — у виробленні класифікаційної системи. Та це загальне положення не завжди допомагає встановити факт семантичного запозичення у кожному окремому випадку. Аналіз конкретного матеріалу показує, що свідоцтвами факту семантичного запозичення можна вважати такі випадки:

а) Якщо перше письмове використання терміна фіксується Оксфордським словником або у словниковому виданні, або у авторів, які добре обізнані з іншомовними музикознавчими працями і, таким чином, володіють іншомовною музичною термінологією свого часу: *cadence каданс* — у Морлея в його «*A plaine and easie introduction to practicall musicke*» (1597), *accent* — *акцент, наголос на сильну долю такту* — у Джона Дауленда в його перекладі «*Micrologus*» Андреаса Орнітопархуса (1609), *percussion ударні інструменти* — в «Історії музики» д-ра Бьорнея (1779).

б) Якщо відомий факт першого авторського використання загальнонародного слова або терміна з іншої термінологічної системи як музичного терміна в якійсь мові, після чого цей

¹ R. Cotgrave. A dictionarie of the French and English tongues.
Тут і далі використовуються дані Великого Оксфордського словника.

² Cherubini's Treatise on counterpoint and fugue, 1864, 66.

термін фіксується і в англійській мові. Наприклад, *arabesque* потрапило до англійської мови з французької. Як термін образотворчого мистецтва відомий з XVIII ст., його музичне значення запозичене з німецької, бо відомо, що вперше термін *арабеска* у музиці був використаний Шуманом.

в) Якщо перше письмове використання терміна фіксується у перекладах з якоїсь мови. Як приклад можна використати наведене вище нове термінологічне значення терміна *pedal*, а також *chord* в його сучасному значенні *акорд*, що вперше зустрічається в англійському перекладі трактату Рамо з гармонії (Rameau's Treat. Mus., III, 1752).

У лінгвістичній літературі неодноразово ставилося питання, чи є різниця між семантичним запозиченням і семантичним калькуванням. Ставить це питання, хоч і не вирішує його, М. С. Коробова¹, Р. О. Будагов², М. М. Шанський³, Г. П. П'ядусова⁴, Р. М. Вайнтрауб⁵, говорячи про семантичне калькування (Р. О. Будагов користується терміном «смыслові кальки»), не відокремлюють семантичне запозичення від семантичного калькування. Дослідження обраного лінгвістичного матеріалу дає підстави запропонувати таке рішення:

1) Ряд слів із загальнонародним значенням потрапили до англійської мови як словникові запозичення і зберегли у ній форму мови-джерела. У процесі наступного розвитку цих слів у мові-джерелі (або в іншій мові — при близькості матеріальної форми) термінологічного значення, воно при певних умовах запозичувалось до англійської мови. Такі випадки можна вважати **власне семантичними запозиченнями**. *Alteration* — *альтерація* (у середньовічній музиці) відоме в англійській мові з XV ст. Його музичне значення (вперше — у Морлея, 1597) — очевидне семантичне запозичення з латині, тому що цей термін часто зустрічався у латинських трактатах. *Barcarole* в значенні *гондольєр* від італійського *barcaruolo* проникає до англійської мови у XVII ст.; наприкінці XVIII ст. (певно, через посередництво французької) воно підлягає семантичному впливу італійського *barcaruola* — *баркарола*. За відсутністю в англійській мові категорії граматичного роду англійське *barcarole* (*barcarolle*) з'єднало у собі обидва значення. *Accolade* — *аколада* в загальнонародному значенні зустрічає-

¹ М. С. Коробова. Цит. роб., гл. 4.

² Р. А. Будагов. Цит. роб., стор. 124.

³ Н. М. Шанский. Очерки по русскому словообразованию. Изд-во МГУ, 1968, стор. 259.

⁴ Г. П. П'ядусова. К вопросу о заимствованиях англ. спорт. терминов французским языком. «Вестник ЛГУ, № 20; история, язык. лит-ра», 1968, стор. 158.

⁵ Р. М. Вайнтрауб. К вопросу о семантических кальках. «Материалы республ. научн. конф. по вопросам теории и методики преподавания иностранных языков», Ташкент, 1969, стор. 36—37.

ться в англійській мові у XVII ст. (У Французько-російському словнику І. Татищева (1824) визначені такі значення: *обійми, обнімання, далі дужка при лічбі, тобто фігурна дужка*). Внаслідок метонімічного переносу *accolade* у французькій мові стало позначати фігурну дужку для з'єднання нотоносців. До англійської мови значення *accolade* — *фігурна дужка* взагалі не потрапило, а було запозичене значення *a vertical line or brace used to couple two or more staves*¹ (перше використання — 1882, G. Grove. *A Dictionary of Music and Musicians*). В сучасній англійській мові є тенденція позначати так тільки пряму лінію, що з'єднує нотоносці, на відзнаку від покривленої лінії — *brace*. До цієї групи належать такі терміни, як *accent, antecedent, complement, consequent, diminution, position, retardation, inversion, development* та інші.

2) До групи семантичних кальок можна включити ті музичні терміни, які виникли внаслідок появи термінологічного значення у відвічного слова². «Поява у відвічного слова омонімічного значення, властивого іншомовному слову, виявляється можливою тільки тоді, коли останнє в прямому розумінні має те ж значення, що і відвічне»³.

Це явище як чисто семантичне, не пов'язане з появою у мові нової структурної одиниці, принципово відрізняється від калькування як явища структурно-семантичного. Семантичне калькування не є продуктивним засобом утворення музичних термінів у англійській мові. У групі термінів, що досліджуються, знайдений ряд прикладів семантичного калькування: *answer* — *відповідь, респоста* (1869) є семантичною калькою італійського *risposta*; *dot* — *крапка* (у нотному письмі), перше письмове використання 1806 р., без сумніву, відчуло на собі семантичний вплив італійського *punto*. Але цей випадок напевно чи можна вважати прикладом чистого семантичного калькування, тому що набуванню словом *dot* спеціального музичного значення, певно, сприяло більш раннє його термінологічне використання в орфографії. Семантичними кальками є терміни *jack, large, first, second, third, fourth, fifth, sixth, seventh* та інші.

Можна виділити особливу групу музичних термінів, що виникли в англійській мові під семантичним впливом етимоло-

¹ The Shorter Oxford English Dictionary.

² Ю. С. Сорокін. (Развитие словарного состава русского литературного языка. М.—Л., 1965, стор. 164—171 та ін.) і слідом за ним В. М. Аристова. (К истории английских слов в русском языке. Автореф. канд. диссерт., Самарканд, 1968, стор. 12) віддають перевагу у назві цього явища семантичній індукції.

³ Н. М. Шанський. Цит. роб.; стор. 259.

гічно споріднених слів інших європейських мов¹. Як приклади можна навести *period* — *період*, *phrase* — *фраза*, *pause* — *пауза*, а пізніше — *фермата*. При наявності у кількох європейських мовах слів спільного походження з тотожною або близькою матеріальною формою, процес термінологізації таких слів в одній мові міг мати семантичний вплив на відповідні слова в іншій (або інших) європейських мовах, і в той же час міг не бути джерелом чистого семантичного запозичення.

Поширенню цього явища у музичній термінології в значній мірі сприяв високий рівень її інтернаціоналізації, основи якої були закладені інтернаціональним характером латинських трактатів Середньовіччя і Ренесансу і яка відіграє велику роль у формуванні музичної термінології у XIX — XX ст.

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТИКИ І ДИНАМІКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О. Д. Манєвська

У науці про синхронію мови останнім часом введено поняття статичного і динамічного аспекту мови.

Відому схему Ф. де Соссюра

Мовна діяльність (Language)	{ мова мовлення	{ синхронія діахронія
--------------------------------	--------------------	--------------------------

С. К. Шаумян² модифікував так:

Мовна діяльність (Language)	{ мова мовлення	{ синхронія діахронія	{ статика динаміка
--------------------------------	--------------------	--------------------------	-----------------------

С. К. Шаумян пропонує розглядати структурну лінгвістику як динамічний аспект синхронії мови, класифікаційну (таксономічну) лінгвістику — як науку про статичний аспект мови.

Безумовно, розмежування статичної і динамічної синхронії мови підвищує рівень точності при аналізі явищ. Проте зв'язок динаміки і статичності досить очевидний, тому що багато граматичних явищ, які розглядаються в статичній, знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку з динамічними перетвореннями, бо статичний стан структури мови (квазіструктури за Шаумяном) є сумою окремо взятих дискретних станів у процесі динамічних перетворень.

Останнім часом, поряд з давно і широко розповсюдженим поняттям сполучності (ми будемо говорити тут лише про гра-

¹ Л. А. Фрідман. (Цит. роб., стор. 14) називає їх міжнародними аналогізмами. Е. Хауген. (The Analysis of Linguistic Borrowing. Language, vol. 26, No. 2, April — June, 1950, p. 220) використовує термін «аналогі» (analogues).

² С. К. Шаумян. Структурная лингвистика, М., 1965, стор. 16.

матичну сполучність) вживається одне з понять дескриптивної лінгвістики — дистрибуція. Ці поняття деякі автори ототожнюють. Порівняємо визначення цих понять.

Сполучність граматичних одиниць визначається як їх здібність з'єднуватись одна з одною, утворюючи при цьому різні граматичні конструкції. Дистрибуція граматичного елемента являє собою набір оточень. Ці оточення складаються з елементів того ж рівня, в яких даний елемент може зустрічатися.

Як видно з вищенаведених визначень, поняття сполучності належить до понять динаміки, а дистрибуція являє собою реалізацію здібності елемента поєднуватись з іншими елементами того ж рівня і належить до понять статички.

Ще одним проявом зв'язку динамічного і статичного аспектів синхронії мови є зв'язок поняття спадковості, тобто здібності членів лексико-граматичних класів передавати породжуваним ними словам деякі лексичні й морфологічні властивості і поняття симетрії, паралелізму, який проявляється в однаковому розміщенні подібних елементів конструкцій. Здібність членів лексико-граматичних класів передавати лексичні і морфологічні ознаки породжуваним ними словам треба розглядати як властивість динамічного характеру в той час, як симетрію треба розглядати як властивість статички.

Так, ядерний якісний прикметник *eager* здатний сполучатися з інфінітивом дієслова *to say* (*eager to say*). Цей прикметник передає якісному іменнику першого ступеня похідності *eagerness* не тільки лексичне значення основи, але і здібність сполучатися з інфінітивом того ж дієслова (*eagerness to say*).

In their excitement they talked rather incoherently, jumping from the topic to another in their **eagerness to say** something of all that seemed to clamour for expression, recklessly wasting their emotional energy

(R. Aldington).

Таким чином, передача спадкових ознак прикметника *eager* породженому ним іменнику першого ступеня похідності *eagerness* (тут здатність сполучатися з інфінітивом дієслова) була реалізована в повторюваності якісним іменником правої частини конструкції:

$$\begin{array}{ccc} A+J^1 & & N+J^2 \\ \text{eager to say} & & \text{eagerness to say} \\ J^1=J^2 & & \end{array}$$

Як відомо, дієслова типу *suggest*, *desire*, *demand* можуть керувати підрядним реченням з *should*. Здатність керувати підрядним реченням з *should* ці дієслова можуть передавати породженням від них іменникам, які зв'язані з переліченими вище дієсловами спадковим зв'язком. Після реалізації цей

зв'язок у статисти виражається паралелізмом (у даному випадку тотожністю підрядних речень).

J	demand suggest desire	(that he should come) ¹
My	demand suggestion desire	(that he should come) ² is...

Отже,

$$\frac{V + (\text{that} + N^1 + \text{should} + J)^1}{N + (\text{that} + N + \text{should} + J)^2}$$

конструкція $(\text{that} + N + \text{should} + J)^1$, яка симетрична конструкції $(\text{that} + N + \text{should} + J)^2$.

Таким чином, спадковість, поняття динамічного аспекту мови знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку.

За допомогою поняття симетрії можна більш точно описати поведінку слів периферії лексико-граматичних класів, пояснення ж виникнення симетричних конструкцій знаходяться в динамічному аспекті мови, в здібності членів лексико-граматичних класів передавати породженим ними словам деякий набір якісних властивостей.

ВИВЧЕННЯ АНТОНІМІЧНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ

Ж. Є. Потапова

Антонімічна заміна (відповідність) є одним з поширених прийомів перекладу, який ще не підлягав спеціальному дослідженню. Не існує навіть загальноприйнятого визначення цього прийому.

Так Я. І. Рецкер під антонімічним перекладом розуміє заміну даного поняття заперечуванням його протилежності ¹. Така трансформація дійсно є одним з характерних типів антонімічної відповідності:

«Gibts denn hier eine Bar?»

«Ja, eine kleine».

— А разве тут есть бар?

— Да, небольшой ².

¹ Я. И. Рецкер. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык. «Теория и методика учебного перевода», АПН РСФСР, М., 1950.

² Наведені приклади взяті з Е. М. Remarque. Drei Kameraden. та Ерих Марія Ремарк. Три товарища. Перевод И. Шрайбера и Л. Яковенко. Туркменск. гос. изд-во, Ашхабад, 1960.

Проте, введення заперечення—не єдина можливість здійснення антонімічної заміни. Можлива і протилежна будова: заняття заперечення, якщо є у конструкції, яку треба перекласти.

Pat in der Zalewskischen Pansion! Nein, das war nicht gut auszudenken!

Пат в пансионате фрау Залевски. Нет, это плохо придумано.

Природно, що ці обидва випадки повинні відображатись у визначенні антонімічної відповідності: в них обох виражена характерна риса прийому, який розглядається: зв'язок протилежних значень із запереченням.

З. Ю. Роганова¹ відзначає наведений вище приклад, однак сутність антонімічної відповідності бачить лише у заміні того чи іншого поняття протилежним йому².

В такому формулюванні не вказана друга істотна ознака— зв'язок із запереченням. Приблизно так само визначають антонімічну відповідність Т. Р. Левицька та А. М. Фітерман³, а також М. Макарова та інші⁴. Але в останній роботі автори, розкриваючи зміст антонімічної заміни, наводять приклад подвійного заперечення — випадок, який іншими авторами не розглядається. Наприклад:

kein unbedeutender Faktor — весьма важный фактор⁵.

Треба відзначити, що і тут виявляється протилежний випадок — переклад за допомогою введення подвійного заперечення: «Nett?» Ich hob die Achseln. «Aber immerhin, Haltung hatte sie...»

— Милая? — Я пожал плечами. — Во всяком случае не без осанки.

Автори цей тип відповідності не розглядають, але очевидно, що і він має бути врахованим у визначенні.

Найбільш докладно антонімічна відповідність описана В. Н. Комісаровим, Я. І. Рецкером, В. І. Тарховим⁶. Автори також бачать суть прийому в використанні слів або словосполучень, що мають значення, протилежне значенню слів, які треба перекласти⁷, але вони звертають увагу на ряд важливих і цікавих особливостей використання антонімічної відповідності:

¹ Пособие по переводу с немецкого на русский язык. Изд. лит. на иностр. яз. М., 1961, стор. 22.

² Там же.

³ Теория и практика перевода с английского языка на русский. Изд. лит. на иностр. яз. М., 1963, стор. 29;

⁴ Практический курс перевода научно-технической литературы. Нем. яз. Воениздат, М., 1967, стор. 200.

⁵ Там же.

⁶ Пособие по переводу с английского языка на русский. Изд. лит. на иностр. яз. М., 1960, стор. 74—84.

⁷ Там же, стор. 77.

1. Можливість використання контекстуальних антонімів.

2. Обумовленість використання заміни розходженням структур антонімічних груп у різних мовах, що підтверджується, зокрема, використанням цього прийому різними перекладачами при перекладі одного і того ж речення.

3. Обумовленість антонімічної відповідності семантичною та стилістичною характеристикою даної фрази.

На основі зіставлення наведених вище пояснень антонімічної відповідності з матеріалами аналізу перекладу художньої, наукової та публіцистичної літератури необхідно врахувати у визначенні такі фактори:

1. Зв'язок заперечення з протилежними значеннями.

2. Можливість збереження у перекладеному реченні того ж значення (при зніманні або введенні подвійного заперечення).

3. Не зв'язувати антонімічну відповідність обов'язково з антонімами, тому краще оперувати з семами.

Виходячи з цих факторів, можна запропонувати таке робоче визначення: антонімічна відповідність являє собою заміну семи мови, з якої перекладають, протилежною семою в мові, на яку перекладають, або збереження тієї ж семи з обов'язковим у обох випадках введенням (виключенням) семи або сем заперечення.

Наведене визначення і дані порівняльного аналізу дозволяють намітити такі шляхи дослідження антонімічної відповідності:

1. Визначення відповідних класифікацій антонімів та словників антонімів, а також антонімічних роз'яснень у загальних словниках.

2. Порівняння антонімічних груп у німецькій та російській мовах.

3. Опис (хоча б у загальному вигляді) полів заперечення в німецькій та російській мовах. Тут викликає інтерес досвід лексико-граматичних полів¹.

4. Виявлення лексичних та фразеологічних одиниць, які систематично використовуються при антонімічній заміні.

5. Вивчення «гри» сем при вживанні контекстуальних синонімів.

6. Визначення трансформацій, які супутні антонімічній заміні.

7. Встановлення зв'язку даного прийому із специфікою чистин мови.

8. Встановлення ролі емоційних та стилістичних факторів, які сприяють чи заважають заміні.

9. Вивчення частоти використання заміни в художньому та науковому стилі мови.

¹ Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. «Просвещение», М., 1969.

10. Виявлення динамічних моделей антонімічної заміни і уточнення наведеного вище визначення.

11. Для рішення поставлених завдань необхідно порівнювати структури, на основі «мови смислу» — спрощеного варіанту природної мови; тут можна спиратися на роботи І. О. Мельчука та його співробітників¹.

ЗАУВАЖЕННЯ ПРО ІНСТРУМЕНТАЛІС ІМЕННИКІВ У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

В. С. Проценко

Мета цієї статті — показати, що деякі твердження про давньоверхньонімецький (двн.) інструменталіс, які стали звичайними в літературі з германістики, потребують перегляду і переоцінки.

На відміну від загальноприйнятої точки зору Р. В. Зіндер і Т. В. Строева висловлюють думку, що інстр. в двн. мові вживався не тільки в однині, але також і в множині іменників всіх типів відміни, і був омонімічний з дативом. На доказ приводяться приклади з письмових пам'яток. У цих прикладах іменник має при собі означення — прикметник в явній формі інстр., — а сам іменник має форму відмінка, яка є омонімічна з дат. Оскільки прикметник в двн. мові узгоджувався з іменником, до якого цей прикметник відносився, треба вважати, що іменник теж стоїть не в дат., а в інстр.²

Аналогічний доказ омонімії ст.-англ. інстр. і дат. дає О. Огоновська, яка теж наводить приклади узгодження прикметника з іменником. О. Огоновська вважає, що ст.-англ. інстр. і дат. були омонімічними, а не синкретичними відмінками³.

Поділяючи думку про омонімічність цих відмінків в давньо-германських мовах, ми нижче наводимо свої докази на користь цієї точки зору.

Однорідні члени речення, які керуються одним дієсловом, стоять в одному і тому ж самому відмінку; тому, якщо один іменник стоїть після дієслова в інстр., то другий іменник, який сполучено з першим за допомогою сполучника *та*, теж повинен стояти в інстр., хоч його форма на письмі може бути й омоні-

¹ А. К. Жалковский, И. А. Мельчук. О семантическом синтезе. «Проблемы кибернетики». 1967, № 19; И. А. Мельчук. Об определении большей (меньшей) смысловой сложности при словообразовательных отношениях. «Изв. АН СССР. Серия языка и литературы», вып. 2, 1969 та ін.

² Р. В. Зиндер, Т. В. Строева. Историческая морфология немецкого языка. Л., 1968, стор. 51.

³ О. Огоновська. До питання про інструменталіс в староанглійській мові. Зб. «Питання романо-германської філології», Львів, 1961, стор. 162.

мічною з дат., напр.: ...mit fastun inti mit gibetu thionota tages
inti nahtes — *постом та молитвою служила вдень і вночі* (Т. 7, 9).

Далі. Традиційне порівняння інстр. в двн. з класичними мовами і санскритом виявляється не в усіх випадках вдалим¹. В історичний період старогрецька та латинська мови не мали цього відмінка, а матеріали реконструкцій є ненадійною основою для порівнянь. Хоч санскрит і мав інстр., але віддалення між санскритом і двн. мовою як просторове, так і часове (близько 20 сторіч), надто велике², і тому порівняння з санскритом можна робити тільки в більш загальному плані. А якщо пригадати історію спілкування стародавніх слов'янських і германських племен на певній обмеженій території³ та врахувати, що часове віддалення між тими двн. і ст.-слов'янськими письмовими пам'ятками, що збереглися, становить лише 2 сторіччя⁴, то порівняння двн. мови зі слов'янськими допоможе в розумінні деяких аспектів двн. інстр. Не менш корисним може виявитися також порівняння двн. інстр. з інстр. балтійських мов.

У ст.-слов'янських мовах форми дав. і ор. відмінків двоїни теж були омонімічні. Зразки староросійського відмінювання XI ст. дає, наприклад, О. І. Соболевський: дав. і ор. відмінки двоїни мають форму *вълкома* — *двом вовкам* і *двома вовками*. Далі О. І. Соболевський наводить приклади формального нерозрізнення дав. і ор. відмінків множини в деяких сучасних північно-російських говірках⁵.

Про збіг показників дав. і ор. відмінків двоїни і множини в слов'янських мовах говориться також в працях А. Мейє. Для слов'янських мов він дає показник **-m-**, який належить до індоєвропейського ряду на **-bh-** та **-m-**. Для ор. відмінка германських та балтійських мов А. Мейє теж дає показник **-m-** аналогічно до слов'янських мов⁶.

У статті В. І. Георгієва можна знайти цікаві спостереження про можливість і неможливість збігу відмінків у слов'янських мовах. Він переконливо доводить, що дав. і ор. відмінки

¹ И. А. Бодуэн де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию. М., 1963, стр. 203.

² T. Milewski. Die Differenzierung der indoeuropäischen Sprachen. «Lingua poznaniensis», XII/XIII. Poznan, 1968, стр. 43—45.

³ А. И. Тереножкин. Прародина славян и лужицкая культура. «Краткие сообщения института археологии АН УССР», 1961, № 11, стр. 7; П. Виноградов. Учебник всеобщей истории, ч. II, М., 1911, стр. 3—10.

⁴ С. Б. Бернштейн. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. М., 1961, стр. 160. Н. С. Чемоданов. Хрестоматия по истории немецкого языка VIII—XVI вв. М., 1953, стр. 3.

⁵ А. И. Соболевский. Лекции по истории русского языка. М., 1907, стр. 97.

⁶ А. Мейє. Общеславянский язык. М., 1951, стр. 316.

в слов'янських мовах можуть мати формальні збіги, бо їх функції розмежовані¹.

Реконструкція давньо-германських акцентів показує, що германські акценти були також засобом передавання внутрішньопарадигматичних відносин², тому не виключена можливість, що дат. і інстр. розрізнялися в двн. мові, а також і в інших германських мовах за допомогою інтонації та наголосу, як наприклад, в кретингській говірці жемайтського діалекту (литовська мова), де форми дав. і ор. відмінків баритонічних іменників розрізняються тільки за інтонацією числівника, який їх супроводить: дав. *dôm vûgôm* — *двом чоловікам*, ор. *dôm vûgôm* — *двома чоловіками*; форми окситонічних іменників розрізняються не лише за числівником, але й за своїм наголосом та інтонацією: дав. *dôm ârklôm* — *двом коням*, ор. *dôm ârklom* — *двома кіньми*³.

Отже, спираючись на викладену вище синтаксичну, морфологічну та фонетичну аргументацію, можна вважати цілком обґрунтованою думку про те, що в двн. мові інстр. мав одну форму на **-u/-o** та ще іншу, яка була омонімічна з дат. і відрізнялася від нього за інтонацією.

Що ж до форми на **-u/-o**, які є в письмових пам'ятках, то загальні висловлення про реліктовий характер інстр. в цих пам'ятках викликає заперечення. Таціан як пам'ятка вважається менш цінним у зв'язку з впливом на нього з боку латинського оригіналу. А втім, з аналізу саме цієї пам'ятки можна зробити висновки, які не суперечать тим, які були одержані при аналізі Ісидора та Отфрида. По-перше, в жодній з названих пам'яток немає коректури інстр., отже, переписувачі чітко відрізняли відмінкові форми. По-друге, різні перекладачі Таціана вживали інстр. як мовну норму з одними й тими ж словами, наприклад, слово *stedi* в інстр. двічі дає перекладач *a* (70, 2; 77, 3) і перекладач *δ* (138, 12); слово *oli* дають в інстр. перекладач *a* (44, 29) і перекладач *ξ* (138, 12), тобто сторонній вплив і нечіткість у вживанні цього відмінка в той період не спостерігалися. По-третє, порівняно незначна кількість слів в інстр. в письмових пам'ятках пояснюється особливістю текстів, де багато номінативних конструкцій з дієсловами руху та говоріння. В Ісидорі є разом 167 іменників. Із них 102 ми зустрічаємо по 1 разу, 22 — 2 рази, 12 — 3 рази, 6 слів зустрічаються від 35 до 100 разів.

¹ В. И. Георгиев. Фонетический и морфематический подход к объяснению флексии славянских языков. «Вопросы языкознания», 1968, № 4, стор. 32.

² С. Д. Кацнельсон. Сравнительная акцентология германских языков. М. — Л., 1966, стор. 310.

³ И. Александровичус. Кретингский говор: Автореф. канд. диссерт., Вильнюс, 1968, стор. 11.

Із них *druhtin* стоїть в ном. 41 раз, в інших відмінках — 29 разів; *got* в ном. — 50 разів, в інших відмінках — 52 рази; *sunu* в ном. — 19 разів, в інших відмінках — 18 разів. В Таціані 443 іменники. Найчастіше в ном. вживаються слова *geist*, *got*, *man*, *sun*. В Отфріді 573 іменники. 210 зустрічаються 1 раз, 124 — 2 рази, 82 — 3—4 рази; 38 слів — від 30 до 185 разів; причому слово *uuntar* дане в ном. 26 разів, в ак. — 21 раз, а в інших відмінках його в цьому тексті зовсім немає; так само слово *gizami* дане в ном. 4 рази, а в ак. — 12 разів, а в інших відмінках воно не зустрічається. Незважаючи на низьку частотність вживання більшості іменників і малу можливість вживання інстр. порівняно з іншими відмінками, все ж в пам'ятках є слова, які зустрічаються в тексті тільки 1 раз і тільки в інстр., наприклад: *gheizssin* I. 41, 5; *lamp* I. 40, 21; *thiarnduam* O. IV 32,5; *snabul* O. I 15, 218; *mutti* O. II 17, 16; *megin* O. IV 36, 20; *ezzig* O. IV 13, 19; *eid* O. IV 18, 16; *sper* T. 24, 4; *stric* T. 193, 3 та інші. Ось ті слова, які вживаються в цих текстах не частіше, ніж два рази, і один з них — в інстр.: *stab* O. III 20, 38; *cus* T. 183, 4; *lamp* I. 20, 21; *sueztuah* T. 35, 26; *uuortbilidi* T. 175, 3 та інші. Відсутність інстр. в парадигмі відмінювання в одній письмовій пам'ятці ще не свідчить про зникнення цього відмінка з відмінювання. Слово *oli* зустрічається в Таціані в інстр. 2 рази, а в Отфріді *olei* зустрічається 1 раз в ном. однини (O. IV 5, 22). Як можна бачити з матеріалу пам'яток, частотність вживання того чи іншого відмінка залежить від лексико-стилістичних особливостей текстів, а вживання саме інстр. пов'язане з лексичним значенням слова. В двн. мові не було інстр. дійової особи, а саме такі іменники найчастіше вживаються в письмових пам'ятках. Але це не значить, що з ними перестали вживати інстр. Слов'янські племена, які тісно спілкувалися з германськими в той період, ще не мали в своїх мовах цього значення для ор. відмінка; ор. дійової особи з'являється у них значно пізніше, як і ор. предикативний (XIV ст.)¹, тому не можна вважати, що в двн. мові ці значення вже зникли, певно, їх ще і не було.

¹ Л. Е. Лопатина. К истории творительного предикативного в славянских языках. «Изв. АН СССР. Серия лит. и языка», т. XXV, вып. 6, 1966, стор. 503; Е. А. Седельников. Функции непредикативных конструкций с творительным падежом в древнерусском литературном языке. Канд. диссерт. М., 1953, стор. 247.

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА РОСІЙСЬКУ МОВУ

Л. М. Прудніков

В останній час надається велике значення методу структурно-типологічного порівняння. Тим часом, праць з порівняльного синтаксису складнопідрядного речення майже немає. Однією з останніх праць, присвячених цьому питанню, є дисертація Ш. А. Абдуллаєвої¹. Автор показує, що німецькі підрядні речення можуть перекладатися на азербайджанську мову за допомогою підрядних речень, а також за допомогою дієприкметникових, дієприслівникових та інфінітивних зворотів у складі простих поширених речень.

Ця стаття є далшим розвитком раніше опублікованої праці з порівняння складнопідрядного речення в англійській і російських мовах².

Для зіставлення було взято такі твори та їхні переклади на російську мову: R. Aldington. *Death of a Hero*, M., 1958.— Р. Олдингтон. *Смерть героя*, М., 1961 (переклад Н. Галь); Н. Kuttner. *Ahead of Time*, N. Y., 1953; в російському перекладі під редакцією С. Майзельс—Г. Каттнер, *Робот-зазнайка*, М., 1968; G. Greene. *The Comedians*, N. Y., 1966.— І. Грин. *Комедианти* (переклад Н. Волжиної—«Иностранная литература», 1966, № 9—10); Н. G. Wells. *You can't be too careful*, 1941.— Г. Уэллс. *Необходима осторожность*. М., 1957 (переклад Д. Горбова).

При порівнянні англійських складнопідрядних речень з їхнім перекладом на російську мову з'ясувалося таке: зберігання структури вихідних речень, тобто зберігання підрядного зв'язку, мало місце в 30% випадків. У решті випадків структура складнопідрядного речення змінювалася таким чином: 1. Заміна підрядного зв'язку в англійській мові сурядним зв'язком в російській мові. 2. Заміна підрядної частини в англійській мові вставним реченням в російській мові. 3. Скорочення складнопідрядного речення при його перекладі на російську мову. Розглянемо ці випадки окремо.

¹ Ш. А. Абдуллаева. Сложноподчиненное предложение немецкого языка и способы его выражения в азербайджанском языке в плане синтаксической синонимии (на материале обстоятельственных придаточных предложений.) Автореф. канд. диссерт., Баку, 1967.

² Л. М. Прудніков. До порівняння речень з послідовною підрядністю в англійській і російській мовах. У зб. «Вісник Харківського університету. Серія іноземних мов», вип. I. Харків. 1966, стор. 39—42.

1. Заміна підрядного зв'язку в англійській мові сурядним зв'язком в російській мові

Наприклад:

Then he went on, down a ramp, into a comfortably furnished room where a fat, gray-haired man was sitting in an armchair, fingering a highball glass

(H. Kuttner).

Толмен спустился пандусом; в уютно обставленной комнате, вертя в руках высокий бокал-хайбол, развалился в кресле седой толстяк (Переклад Н. Євдокимової).

Різновидом цього способу є заміна підрядного речення в англійській мові самостійним реченням в російській мові.

Наприклад:

«So you see it's no good coming to me — unless you have a better proposition than the President's named already»

(G. Greene)

Словом, зря вы ко мне обращаетесь. Разве только ваши условия выгоднее тех, которые предлагал президент

(Переклад Н. Волжиної).

В цьому прикладі одне англійське складне речення з послідовною підрядністю 3-го ступеня замінено при перекладі двома самостійними реченнями, в одному з яких є підрядність 1-го ступеня.

2. Заміна підрядної частини в англійській мові іменним зворотом в російській мові

В цьому випадку підрядні частини англійських речень при перекладі на російську мову замінюються іменниками, прикметниками, дієприкметниками і дієприслівниками.

Наприклад:

I wondered how I could shift them from the verandah before Martha arrived

(G. Greene).

Я соображал, как бы мне спровадить их с веранды до приезда Марты

(Переклад Н. Волжиної)

Це типовий випадок заміни підрядної частини іменником з прийменником в російській мові:

The pilot appeared and began to walk across the valley and up the slope toward Miguel, who lay in the uncertain shade of a cholla, swearing and working the bolt of his rifle as rapidly as he could

(H. Kuttner).

Пилот вылез и направился по склону к Мигелю, который под ненадежным прикрытием кактуса, проклиная все на свете, старался поскорее перезарядить ружье.

(Переклад Т. Іванової).

Тут другу підрядну частину замінено прикметником *поско-*
ее.

3. Заміна підрядної частини в англійській мові вставним реченням в російській мові

Наприклад:

There was a low whirring as photoelectrics checked and O. K.'d his fingerprints, then the door opened and Talman walked into the dim hallway

(H. Kuttner).

Послышалось тихое жужжание (это фотоэлементы проверяли отпечатки пальцев), затем дверь открылась и Толмен вошел в полутемный коридор.

(Переклад Н. Євдокимової).

4. Скорочення складнопідрядного речення при його перекладі на російську мову

Наприклад:

A bullet came from across the valley, making the kind of sound a wasp's sting might make if you heard it instead of feeling it

(H. Kuttner).

По-осиному свистнула пуля, посланная с другого конца поляны

(Переклад Т. Іванової).

«Gaw knows what they thought they were doing» (H. G. Wells).

Сами не знают, что делают.

(Переклад Д. Горбова).

В цьому прикладі в російському перекладі застосовано одноступінну підрядність замість двохступінної в англійському оригіналі.

Розглянутий матеріал показує, яким чином відмінність систем англійської і російської мови викликає певні зміщення в структурі складнопідрядного речення, зокрема згортання підрядних речень до словосполучень.

Це пояснюється цілим рядом причин, зокрема, більшою питомою вагою складнопідрядних речень в англійській мові. За нашими підрахунками, в англійській художній літературі в середньому на одній друкованій сторінці вживається десять складнопідрядних речень, а в російській — близько шести. В російській мові є більша різноманітність граматичних засобів, яка дозволяє різними способами передавати англійські підрядні речення (наприклад, більш розвинута система дієприкметників). Ці відмінності, які торкаються особливостей будови обох зіставлених мов — англійської як типової аналітичної мови і російської як типової синтетичної мови.

Інакше кажучи, це один з прикладів зв'язку явищ, про які говорить Б. А. Успенський¹.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРАМЕМ ФІНІТНИХ ПОВНОЗНАЧНИХ ДІЕСЛІВ

(На матеріалі англійської мови)

Б. І. Роговська

У даний час, мабуть, не треба доводити доцільність використання різних об'єктивних методів вивчення мовних явищ, зокрема різних прийомів статистичного аналізу. Навіть критики різних напрямків сучасної структурної лінгвістики визнають користь квантитативного аналізу, що сприяє з'ясуванню якісних характеристик мовних явищ. «Всяка статистика розкриває «симптоми», кількісно виявлені сигнали якості»². Потреби підвищення ефективності навчання іноземним мовам також примушують наполегливо шукати надійні критерії, в тому числі статистичні, відбору і дозування мовного матеріалу. Як справедливо зазначають Л. Р. Зіндер і Т. В. Строева, «характер завдань лінгвістики особливо добре розкривається, якщо розглянути це питання крізь призму зіставлення мови»³. Дослідження парадигматичних зв'язків елементів структури мови або однієї з її сфер (граматики, лексики, фонематики) дозволяють виділити одиниці статистичного аналізу — те, що треба рахувати.

Тексти, де досліджувані одиниці синтагматично зв'язані з іншими одиницями мови, повинні утворити область статистичного пошуку. Правильній організації статистичного аналізу мусять передувати значна попередня робота. У даній статті розглядаються деякі явища, вивчення яких повинно передувати статистичному аналізу грамема у мовному потоці. При цьому ми обмежуємося грамемами повнозначних дієслів у дійсному стані дійсного способу. Сферою пошуку були літературно-художні твори сучасних англійських та американських авторів.

Ми виходили з того, що грамема, яка розуміється як одна з головних одиниць граматичної будови, є сукупністю елементарних граматичних значень, що виступають як її (грамеми) диференціальні ознаки. Разом з тим ми враховували ту важливу обставину, що кожна диференціальна ознака (елементарне граматичне значення) може бути прямою або актуальною, тобто виділятися як ознака члена опозиції (див., наприклад, прямі або актуальні значення нетривалого виду в *writes* як члена опо-

¹ Б. А. Успенский. Структурная типология языков. М., 1965, стор. 50.

² Л. Р. Зиндер и Т. В. Строева. К вопросу о применении статистики в языковедении. «Вопросы языкознания», 1968, № 6, стор. 122.

³ Там же, стор. 121.

зиції *writes — is writing*), і непрямою або потенціальною¹, що виділяється не на основі опозитивних відношень, але за аналогією з членами відповідних опозицій. Так, значення нетривалого виду і дійсного стану в *belongs* є непрямим або потенціальним, бо дієслово *belong* в нормі не утворює опозицій стану і способу.

Як відомо, аналіз дієслівних граєм як сукупностей актуальних і потенціальних значень, незважаючи на їх теоретичне і практичне значення, ще не проводився. Навіть складання переліку дієслівних граєм пов'язано з великими труднощами, обумовленими: а) численністю граєм, що потребують тлумачення²; б) складним характером взаємодії лексичних і граматичних значень дієслів; в) недостатньою вивченістю деяких явищ, зокрема симультанності та інтердепендентності граматичних значень у дієслівних словах. Наприклад, є спірним, чи можна говорити про наявність елементарного граматичного значення нетривалого виду (*non-continuous*) в аналітичній формі *will have written*, бо не доведено, чи входить вона в опозиційні відношення з *will have been writing*. Остання, за нашими спостереженнями, в сучасній мові майже не зустрічається³.

Вивчення системи дієслівних граєм ускладнюється також відсутністю розробленої теорії сполученості елементарних граматичних значень у слові. Так, не зрозуміла причина відсутності в парадигмі англійського дієслова пасивного опозиту *will be reading — will be being read*, що цілком відповідає системі дієслова.

При визначенні переліку граєм англійського дієслова ми скористалися як еталоном дієсловом *write*, що як об'єктне дієслово із значенням конкретної дії не має будь-яких лексичних обмежень, які заважають його використанню в пасивному стані, тривалому виді. Ми наводимо всі фінитні граєми дієслова *write*, що містять значення дійсного стану, дійсного способу, з вказівкою на властиві їм прямі граматичні значення. Таким чином, парадигма дієслова *write* утворює 26 граєм. Граєми *shall (will) have been writing* не включені в парадигму, бо в досліджених текстах ми зустріли цю граєму тільки один раз, що свідчить про дуже незначну її питому вагу. Беручи число елементарних значень дієслова-еталона за максимум для одного дієслова, проаналізуємо інші дієслова. Дослідивши 1000 фінитних дієслів методом компонентного аналізу, тобто простеживши для кожного випадку сполучення елементарних гра-

¹ Докладніше див. В. S. Khaimovich and B. I. Rogovskaya. *A Course in English grammar*, p. 35.

² Число граєм кожної частини мови скінченне, але кожна граєма об'єднує нескінченний ряд слів.

³ А. Корсаков. *The Use of Tenses in English*. Львів, 1969, стор. 4.

Таблиця 1

Грамеми повнозначного фінітного дієслова

№ п/п.	Носій грамеми	Вид		Таксис		Час			Особа					Число		Слідування		Усього значень
		не- трив.	трив.	не- перф.	перф.	т	м	мб	не 3 одн.	з одн.	одн.	не одн.	I oc. I oc.	одн.	мн.	абс.	Відл.	
1	write	++		++		++			+									4+2=6
2	writes	++		++			+											4+2=6
3	wrote	++		++				++										3+2=5
4	shall write	++		++												+		5+2=7
5	will write	++		++														5+2=7
6	am writing	++		++		++												5+2=7
7	is writing	++		++		++												5+2=7
8	are writing	++		++		++												5+2=7
9	was writing	++		++														4+2=6
10	were writing	++		++			++											4+2=6
11	shall be writing	++		++				++							+	+		4+1=5
12	will be writing	++		++														4+1=5
13	have written	++		++		++			+									4+2=6
14	has written	++		++														4+2=6
15	had written	++		++														4+2=6
16	shall have written	++		++			+									++		3+2=5
17	will have written	++		++														4+2=6
18	have been writing	++		++														4+2=6
19	has been writing	++		++														3+2=5
20	had been writing	++		++														4+2=6
21	should write	++		++														4+1=5
22	would write	++		++														4+1=5
23	should be writing	++		++														3+1=4
24	would be writing	++		++														5+2=7
25	should have written	++		++														5+2=7
26	would have written	+		++														5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6
																		5+1=6

Примітка. У даній таблиці:

1) Значення дійсного способу додається до всіх граем;

2) Значення дійсного стану додається до граем, що мають пасивні означення.

Таблиця 2

Грамени повнозначного фінитного дієслова дійсного способу, щоб не увійшли до табл. 1, бо не виявляють різних поєднань прямих і потенціальних значень

№ п/п	Носій грами	Всього значень	З них		Характер потенціальних значень
			прямих	потенціальних	
27	understand	6	5	1	Нетривалий вид
28	understands	6	5	1	
29	belong	6	4	2	Нетривалий, дійсний стан
30	belongs	6	4	2	Нетривалий, дійсний стан
31	die	6	5	1	Дійсний стан
32	dies	6	5	1	
33	rains	6	4	2	Дійсний стан, 3 одн.
34	conspire	6	5	1	Не 3 ос. одн.
35	understood	5	4	1	Нетривалий вид
36	belonged	5	3	2	Нетривалий вид, дійсний стан
37	died	5	4	1	Дійсний стан
38	shall understand	7	6	1	Нетривалий вид
39	will understand	7	6	1	
40	shall belong	7	5	2	Нетрив. вид, дійсний стан
41	will belong	7	5 ⁺	2	Нетрив. вид, дійсний стан
42	shall die	7	6	1	Дійсний стан
43	will die	7	6	1	"
44	am dying	7	6	1	"
45	is dying	7	6	1	"
46	are dying	6	5	1	"
47	is raining	7	5	2	3 ос. одн. дійсний стан.
48	are conspiring	6	6	1	Множина
49	was dying	6	5	1	Дійсний стан
50	were dying	6	5	1	"
51	was raining	6	4	2	Дійсний стан, множ.
52	were conspiring	6	5	1	Множ.
53	have died	6	5	1	Дійсний стан
54	has died	6	5	1	
55	has rained	6	4	2	3 ос. одн. дійсн. стану
56	have conspired	6	5	1	Не 3 ос. одн.
57	have belonged	6	4	2	Дійсний стан, нетрив. вид
58	has belonged	6	4	2	Дійсний стан, нетрив. вид
59	had belonged	5	3	2	Дійсний стан, нетрив. вид
60	had rained	5	4	1	Дійсний стан
61	shall have died	6	5	1	"
62	will have died	6	5	1	"
63	shall have belonged	6	5	1	"
64	will have rained	6	4	1	Дійсний стан, не I ос.
65	has been raining	5	4	1	3 ос. одн.

№ п/п.	Носій графеми	Всього значень	3 них		Характер потенціальних значень
			прямих	потенціальних	
66	have been conspiring	5	4	1	Не 3 ос. одн
67	should belong	7	5	2	Нетривалий вид дійсного стану
68	should have belonged	7	5	2	Нетривалий вид дійсного стану
69	would have belonged	6	5	2	Дійсний стан
70	should have died	6	5	2	"
71	would have died	6	5	1	"
72	would have died	6	5	1	"
73	am	6	4	2	"
74	is	6	4	2	"
75	are	6	4	2	"
76	was	6	4	2	"
77	were	6	4	2	"

Примітка. Значення дійсного способу додається до всіх графем.

матичних значень, приходимо до висновку, що за своїм графематичним характером всі повнозначні фінитні дієслова сучасної англійської мови є носіями графем, показаних у табл. 1—2.

При аналізі табл. 2 треба врахувати: 1) значення особи розглядаються тільки для однини; 2) якщо полісемантичне дієслово, наприклад, *to have*, в одному із значень може мати якісь диференціальні ознаки, а в другому ні, при підрахунках береться до уваги значення в даному контексті.

Аналіз таблиць 1—2 дозволяє зробити такі висновки:

1. Всі фінитні дієслова за граматичним змістом представляють 77 графем. Це значить, що будь-яке повнозначне фінитне дієслово може з'явитися у мові тільки як носій однієї з вказаних графем. Взяті шляхом суцільної вибірки для контролю 500 фінитних дієслів не виявили жодного випадку, де б дієслівна графема не була наведена у табл. 1—2.

2. Лексичний характер дієслова взаємодіє тільки з вузьким колом категорій: видом, станом і в обмеженій мірі особою-числом (див. неможливість або нетиповість використання дієслова *to snow* не в третій особі однини чи дієслова *to conspire* в третій особі однини). Для таких категорій, як спосіб, таксис, час, категорія слідування, лексичний характер дієслова є зовсім нерелевантним в тому розумінні, що він не може вплинути на здатність дієслова утворити опозицію цих категорій, хоч лексичний характер дієслова може виявитися суттєвим при встановленні мовних конотацій цього дієслова.

3. Якщо *is writing* and *are sleeping* представляють різні грамами (7 і 45), то *had been writing*, *had been* є носіями однієї грами (20), бо ні *had been sleeping* writing, ні *had been sleeping* не мають значення стану. Сподіваємося, що наступним етапом нашого дослідження має бути встановлення на великому фактичному матеріалі питомої ваги кожної грами в різних функціональних стилях сучасної англійської мови (з урахуванням регіональних різновидів останньої), без чого неможливо складання підручників англійської мови для школи на основі вимог нових програм.

ОСНОВНІ КОНСТРУКЦІЇ ВЕРБІДІВ

Ю. М. Ткаченко

В комбінаториці особових та безособових форм дієслова є багато спільного. Безособові форми (або вербіди) мають усі типи зв'язків, які властиві особовим формам дієслова. Ті словосполучення, де особові чи безособові форми дієслова є головними компонентами, будуються по тих самих моделях. Вербіди вступають також в предикативні зв'язки, хоч і значно рідше, ніж особові форми дієслова. Але на відміну від особових форм вербіди в переважній більшості випадків бувають залежними компонентами різних словосполучень, а тому мають пасивні зв'язки. Є ще декілька типів конструкцій вербідів, які теж відрізняються від конструкцій особових форм дієслова.

В даній статті наведено перелік і короткий опис основних класів конструкцій вербідів. При цьому треба зазначити, що при визначенні цих класів ми приймали до уваги лише ті елементи конструкцій і ті зв'язки, в яких спостерігаються відмінності між вербідами та особовими формами дієслова. Інакше кажучи, основні класи конструкцій вербідів — це фактично тільки типи частин конструкцій, що залишаються після випускання всіх залежних елементів вербідів. Таким чином ми намагалися загострити увагу на відмінностях в сполучуваності особових і безособових форм дієслова та визначити ті елементи конструкцій, які залежать від сполучних властивостей вербідів.

Основні класи конструкцій інфінітива

Конструкції інфінітива, обумовлені його сполучуваністю та функціями, можна розбити на дві неоднакові групи. До першої групи, що охоплює переважну більшість інфінітивних конструкцій (83,6%), відносяться ті, в яких інфінітив виступає в ролі другорядного, залежного члена; до другої — конструкції, де інфінітив є головним членом речення або еквівалентної конструкції:

предикативного синтаксичного комплексу чи вставного виразу. В кожній групі можна виділити декілька типів структур, тобто декілька основних класів конструкцій.

Клас № 1. Найпоширенішою інфінітивною конструкцією (частота — 69%) є конструкція, в якій інфінітив має пасивний граматичний зв'язок з якою-небудь формою дієслова, наприклад: *It couldn't be helped (Mansfield)*.

Найчастіше зустрічаються в мові ті моделі класу № 1, де інфінітив сполучається з копулятивним дієсловом (модальним або дієсловом-зв'язкою): Їх частота досягає 52,2%. Значно рідше інфінітив в функції додатку сполучається з об'єктивним дієсловом (частота — 10,4%). Ще рідше інфінітив у функції обставини вступає в зв'язок з дієсловами різних типів (частота — 6,4%).

Клас № 2 (частота — 11,2%). Сюди відносяться конструкції, де інфінітив має пасивний зв'язок з іменником або займенником, наприклад: *This is a terribly difficult place to work in (Maugham)*.

Клас № 3. В конструкціях цього типу (частота — 2,4%) інфінітив залежить від слова 3-го функціонального класу, наприклад: *I am glad to hear it (Shaw)*.

Клас № 4 (частота — 1%). До цього класу належать конструкції, де інфінітив залежить від прислівника, наприклад: *They were too frightened to look (Mansfield)*.

Клас № 5. До цього класу ми відносимо досить численні конструкції (частота — 15,4%), в яких інфінітив має предикативний зв'язок з іменником або займенником, наприклад: *I felt my heart sink (Maugham)*.

Клас № 6 (частота — 0,2%). В конструкціях цього класу інфінітив також має предикативний зв'язок, але з особовою формою дієслова: *To sleep to this restored music, too, was impossible (Galsworthy)*.

Клас № 7 (частота — 0,2 %). Інфінітив зрідка зустрічається в питальних реченнях типу *But why not be weak for once? (Mansfield)*, де він не має ні предикативних, ні пасивних зв'язків. Такі конструкції ми відносимо до класу № 7.

Клас № 8 (частота — 0,2%). Сюди відносяться інфінітивні додаткові конструкції, які сполучаються з об'єктивним дієсловом за допомогою сполучного слова, наприклад: *They were standing there, wondering what to do (Mansfield)*.

Клас № 9 (частота — 0,4%). Сюди ми відносимо конструкції, де інфінітив разом із залежними від нього словами виконує роль вставного виразу, наприклад: *To speak quite honestly, Fleur had a natural sense of rhythm (Galsworthy)*.

Основні класи конструкцій герундія

Герундій має багато спільного з інфінітивом. По-перше, герундій може залежати від дієслова, іменника та прикметника. По друге, він може мати предикативні зв'язки. Тому всі 5 класів конструкцій герундія багато в чому нагадують відповідні класи інфінітива. Але структура конструкцій герундія часто дещо відрізняється від структури інфінітивних конструкцій. Герундій має набагато більше опосередкованих зв'язків, тобто зв'язків, які здійснюються за допомогою службових слів. Частота вживання в мові відповідних інфінітивних і герундіальних конструкцій теж далеко не однакова.

Клас № 1. До цього класу ми відносимо конструкції, де герундій має пасивний зв'язок з дієсловом, наприклад: *Would you dream of behaving like this in London?* (Shaw). Як і у інфінітива, герундіальні конструкції цього типу є найпоширенішими (частота — 56,8%), але герундій звичайно сполучається не з копулятивними, а з повнозначними дієсловами (особливо об'єктними), причому його зв'язок з дієсловом в більшості випадків буває опосередкованим.

Клас № 2. До цього класу (частота — 19,6%) відносяться конструкції, в яких герундій залежить від іменника або займенника, наприклад: *The rain showed no sign of stopping* (Maugham). Зв'язок герундія з головним компонентом словосполучення, як правило, опосередкований.

Клас № 3. В конструкціях цього типу (частота — 5,4%) герундій вступає в зв'язок (теж найчастіше опосередкований) зі словами 3-го функціонального класу: *They are quite capable of storing it* (Maugham).

Клас № 4 (частота — 15,8%). Сюди відносяться синтаксичні комплекси, в яких герундій має предикативний зв'язок з іменником або займенником: *She'd risked deliberately father being in there* (Mansfield).

Клас № 5. Коли герундій виконує функцію підмета, він має предикативний зв'язок з особовою формою дієслова, наприклад: *Having Mr. Minho makes one a little nervous* (Galsworthy). Такі конструкції ми відносимо до класу № 5. Їх частота невелика — 2,4%.

Основні класи конструкцій дієприкметника

Хоч сполучуваність дієприкметника I відрізняється від сполучуваності дієприкметника II, в комбінаторних властивостях цих форм дієслова спостерігається багато спільних рис. Обидва дієприкметники звичайно зустрічаються в реченні як залежні елементи дієслівних чи іменникових словосполучень. Вони також можуть мати предикативні зв'язки зі словами I-го функціонального класу. Зрідка дієприкметники входять до складу вставних

виразів. Тому основні класи конструкцій дієприкметників однакові і їх можна описувати разом.

Клас № 1. До цього класу відносяться дієслівні сполучення, в яких дієприкметник є залежним компонентом, наприклад: *Nurse Andrews waited, smiling at them both (Mansfield).*

В конструкціях класу № 1 частіше зустрічається дієприкметник I (частота — 54,2%), ніж дієприкметник II (частота — 37,2%), причому в переважній більшості випадків дієприкметник I виконує функцію обставини, а дієприкметник II — предикатива.

Клас № 2. Сюди відносяться конструкції, в яких дієприкметник залежить від іменника або займенника: *She gave Macphail an ingratiating smile. He was a ruined man (Maugham).*

Конструкції цього типу більш характерні для дієприкметника II (частота — 49,2%), але дієприкметник I теж досить часто вживається в них (частота — 34,4%).

Клас № 3. До цього класу ми відносимо конструкції, в яких дієприкметник має предикативний зв'язок з іменником або займенником: *She heard the door closing. She heard her name called (Galsworthy).*

Клас № 4 (частота — 0,2 %). В конструкціях цього класу дієприкметник не має ні предикативного, ні пасивного зв'язку з будь-яким певним словом. Тут дієприкметник разом із залежними від нього словами виконує функцію вставного члена речення, наприклад: *And yet his affairs were, practically speaking, Fleur (Galsworthy). A nervous, wiry, pertinacious sort of human terrier, judged by his mouth and eyes (Shaw).*

Підводячи підсумки сказаному вище, можна відмітити, що аналіз зв'язків вербідів в реченні дозволяє виділити певну кількість основних класів конструкцій, побудованих за спільним принципом. Найбільшу кількість класів конструкцій (9) має інфінітив, найменшу (4) — дієприкметник.

Основні класи конструкцій вербідів далеко не рівнозначні по своїй комунікативній значимості. Спільними для всіх вербідів і найпоширенішими є ті конструкції, де вербіди залежать від слів 1-го або 2-го функціонального класу, а також ті, де вербіди мають предикативні зв'язки з іменником або займенником. Ці класи конструкцій охоплюють 95,8% конструкцій інфінітива, 92,2% конструкцій герундія та 99,8% конструкцій дієприкметника. Класи прикметникових і прислівникових конструкцій, в яких вживаються вербіди, зустрічаються в мові значно рідше, причому вони характерні не для всіх безособових форм дієслова. Дієприкметник не може мати пасивного зв'язку зі словами 3-го функціонального класу, а в пасивний граматичний зв'язок з прислівником з усіх вербідів може вступати лише інфінітив.

МЕРИЗМАТИКА, МОРФЕМАТИКА, МОРФОЛОГІЯ, СИНТАКСИС

Б. С. Хаймович

Про меризми фонем і граем. Як відомо, Е. Бенвеніст виділяє два класи мінімальних сегментів: ті, що одночасно піддаються сегментації та субституції — **фонемами**, і ті, що піддаються тільки субституції — диференціальні ознаки фонем, або їх **меризми**¹. З двох останніх синонімів ми віддаємо перевагу коротшому терміну Бенвеніста, меризми, бо, як вірно зазначає А. П. Евдошенко, «в самому слові «розрізняльна» («диференціальна»), постійному супутнику терміну «ознака», підкреслюється лише момент різниці... Ознака ж має не тільки розрізняльну функцію, але й ототожнювальну»². Той самий меризм «дзвінкість», який відрізняє /b/ від /p/, з'єднує /b/ з /d/.

Нам вже не раз доводилося писати про схожість структур (ізоморфізм) та відмінність субстанцій (гетеросубстантність) фонем і граем³. Граема в такій же мірі пучок меризмів, як і фонема. Але тільки фонемам, матеріальним одиницям плану виразу, властиві лінійність і лінійна сегментація. Граемами, як одиниці плану змісту, цих властивостей не мають. Вони лише співвідносні з певними сегментами плану виразу. А граемним меризмам не властива і така співвідносність. У слові *ніжний* сегментується відрізок плану виразу *-ий*, співвідносний з граемою, до складу якої входять 4 меризми: «однина», «називний відмінок», «чоловічий рід», «перший ступінь». Але не можна виділити відрізки плану виразу, співвідносні з кожним з цих меризмів окремо. А субституція окремого граемного меризму цілком можлива, так само як і фонемного. У наведеній граемі можна, наприклад, меризм «чоловічий рід» замінити меризмом «жіночий рід», тоді новій граемі буде відповідати сегмент *-а* слова *ніжна*. Можна у наведеній граемі замінити меризм «називний відмінок» меризмом «родовий відмінок», тоді одержимо граему, яка відповідає сегменту *-ого* слова *ніжного*. Таким чином, меризматичний рівень існує не тільки у фонеміці, але й у граеміці.

Так само як у фонеміці Е. Бенвеніст розрізняє два рівні — фонемний і меризматичний, у граеміці слід теж розрізняти

¹ Э. Бенвенист. Уровни лингвистического анализа. У зб. «Новое в лингвистике», IV, 1965.

² А. П. Евдошенко. Проблемы структуры языка. Кишинев, 1967, стор. 45.

³ Див. наші статті: О единицах грамматической сферы. «Вопросы языкознания», 1968, № 6; О грамматической категории. «Филологические науки», 1969, № 2; Морфематика английского языка. «Вестник Харьковского университета», № 49. Серия иностранных языков». вип. 3, 1970.

два рівні — графемний і меризматичний. Але ні рівні фонеміки, ні рівні графеміки не є загальномовними рівнями. Вони — рівні лише своїх відповідних сфер. На відміну від загальномовних двопланових одиниць, фонем та їх меризми — односторонні одиниці лише плану виразу, а графеми та їх меризми — односторонні одиниці лише плану змісту. Мінімальною двосторонньою, тобто загальномовною, одиницею є морфема. Відповідно, морфемний рівень — найнижчий мовний рівень. Над ним є ще два рівні: слова та речення.

Опозиції та рівні. Усі опозиції в сферах фонеміки та графеміки — це фактично опозиції меризмів, ознак фонем і графем, а не самих фонем і графем¹. Але, оскільки меризми не піддаються сегментації, їх не можна відокремити як членів опозиції, якщо не вважати відокремленням вживання відповідних назв: «дзвінкість», «перфектність» тощо. Тому членами опозиції доводиться брати не самі меризми, а найменші відокремлювані одиниці, до складу яких вони входять. У фонеміці такими мінімальними одиницями є фонемі. Опозиція «дзвінкість» — «глухість», наприклад, представлена такими парами фонем, як /p/ — /b/, /d/ — /t/, /z/ — /s/, до складу яких входять вказані меризми.

У графеміці виділити члена опозиції складніше, бо одиниці плану змісту позбавлені лінійності. Отже, не відокремлюється не тільки графемний меризм, а й сама графема, до складу якої він входить. Можна лише відокремити той відрізок плану виразу, з яким співвідноситься графема. Якщо цей відрізок є частиною форми слова, то графема з ним утворює граматичну морфему. Отже мінімальні відокремлювані члени граматичної опозиції — морфеми. Можна, наприклад, виділити морфемні опозиції в таких випадках:

		(ніжн)а	—	(ніжн)е
(ніжн)ий	⎵	(ніжн)і		
	⎵	(ніжн)ого	—	(ніжн)ому — ...
	⎵	(ніжн)іший	—	най(ніжн)іший

Коли такої частини форми слова, що була б співвідною лише з графемою, виділити не можна, і мінімальним відокремлюваним сегментом є вся форма слова, яка співвідноситься не тільки з графемою, а й з лексемою, — перед нами словесні опозиції. Найяскравіше це виявляється у випадках суплетивізму типу *я — мене, добре — краще, іду — ішов*, але спостерігається і при так званій внутрішній флексії типу *foot — feet, mouse — mice*, і при чергуванні приголосних типу *wife — wives, беги — бежишь* тощо.

¹ «Вопросы языкознания», 1968, № 6.

Нарешті, якщо мінімальним сегментом виявляється такий, що разом із співвідносним змістом утворює речення, ми маємо справу з синтаксичними опозиціями, членами яких є речення. Наприклад, *Він студент — Він студент?* В основі цієї опозиції лежить опозиція меризмів «твердження» — «питання». Інтонація, співвідносна з членами цієї опозиції, належить всьому реченню, а не окремим його словам.

Отже питання про те, чи йдеться про морфематичну, морфологічну або синтаксичну опозицію, тобто питання про зв'язок грамемних меризмів з одиницями різних рівнів структури мови, залежить не стільки від самих меризмів, скільки від співвідносних сегментів плану виразу. Та сама опозиція може в різних випадках співвідноситися з формами ієрархічно різних одиниць мови.

В індоєвропейських мовах особливо тісно пов'язані морфематичні та морфологічні опозиції. Наприклад, в опозиції *стіл — столи* граєма, до складу якої входить меризм «множина», співвідноситься не тільки з сегментом *-и* граматичної морфеми, а й з ненаголошеним [о] лексичної морфеми. А в опозиціях *столу — столам, столом — столами* форма основи нейтральна. В першому випадку опозиція морфологічна, а в другому морфематична.

Хоч більшість опозицій, особливо в такій мові, як англійська, морфематичні, їх традиційно розглядають у морфології. На користь морфології і те, що слово, як рухома одиниця, легше відокремлюється ніж морфема, і те, що граматична морфема в певній мірі залежить від усього слова. Але подібні відносини існують також між фонемою і складом. Склад легше відокремлюється, ніж фонема, і фонема в певній мірі залежить від складу¹, а все ж опозиції дзвінкості, локальності тощо, відносять до мінімальних сегментів — фонем, а не до складів: протиставляють [з] — [с], а не, скажімо, [зо] — [со]. Отже, і опозиції числа, виду тощо, слід теж відносити до мінімальних сегментів: морфем, а не слів. Коли ж не обмежувати себе умовами мінімальності та відокремлюваності, кожна граматична опозиція може проходити через всі рівні і граматичної сфери, і загальної структури мови, як це видно з таблиці на прикладі опозиції числа.

В основі всіх протиставлень таблиці лежить та сама опозиція меризмів числа: «однина» — «множина». Але членами цих протиставлень є одиниці різних рівнів. Чим вище ми піднімаємося по ієрархічній шкалі, тим більше нових елементів нашаровується на основну опозицію. Однак опозиція зберігається, бо ці нові елементи додаються однаково до обох членів опозиції,

¹ Див. Л. В. Бондарко. Структура слога и характеристика фонем. «Вопросы языкознания», 1968, № 2.

Рівні		Члени опозиції числа
Грама- тичної сфери	грамемних меризмів	меризм „однина“ ↔ меризм „множина“
	грамем	грамема: „однина“ + + називн. відмін.“ + ↔ грамема: „множина“ + + „називн. відмінок“ ¹ + „жіночий рід“
Струк- тури мови	морфем	—а „однина“ + „називний відмін.“ + „жін. рід“ ↔ „множина“ + „називний відмінок“
	слів ²	рана ↔ рани
	речень ²	рана була глибока ↔ рани були глибокі

тобто до загальної основи для порівняння. Отже, фактично різниця між наведеними протиставленнями не в самій опозиції, а в загальній основі для порівняння. Більш того, мінімальна меризматична опозиція об'єднує всі ці протиставлення, а загальна основа для порівняння індивідуалізує їх, що надзвичайно важливо для утворення кореляцій, тобто сукупностей одномірних пропорційних опозицій з однаковою корелятивною ознакою.

Кореляції та рівні. Не можна сказати, що опозиція меризмів «однина» — «множина» зовсім не має основи для порівняння. Такою основою є узагальнене поняття числа. Але це поняття не має протичлену, і тому не є грамемним меризмом, не підлягає субституції. Отже, опозиція на меризматичному рівні має постійну основу для порівняння. Внаслідок, замість сукупності опозицій ми тут маємо лише одну опозицію. Замість ознаки пропорціональності — тотожність опозиції самій собі. Одним словом, на рівні грамемних меризмів є опозиції, але немає кореляцій (категорій).

На грамемному рівні основа для порівняння опозиції числа в нашій таблиці складається всього з одного меризму «називний відмінок». Але цей меризм входить у шестичленну опозицію відмінку і, значить, допускає п'ять субституцій. Отже, крім даної опозиції можливі ще п'ять, з іншими основами для порівняння. Оця сукупність шести опозицій і складає «кореляцію числа» системи іменника на грамемному рівні. Якщо основа

¹ Опозиція роду нейтралізується в сполученні з «множиною».

² Без переліку компонентів обох планів.

для порівняння містить не один, а декілька меризмів, максимально можлива кількість опозицій у кореляції (її обсяг) дорівнює добутку числа членів тих опозицій, до яких входять ці меризми. Наприклад, якщо в системі дієслова основа для порівняння опозиції числа містить меризми «перша особа», «теперішній час», «дійсний спосіб», «дійсний стан», «недоконаний вид», то максимально можлива кількість опозицій в кореляції числа цієї системи дорівнює $3 \times 3 \times 3 \times 2 \times 2 = 108$. Інша справа, що всілякі нейтралізації опозицій, звичайно, значно скорочують обсяг кореляції, про що доведеться говорити окремо.

На рівні слова до загальної основи опозиції входять лексичні та лексико-граматичні значення, і це змінює кореляцію якісно та кількісно. По-перше, вона вже не чисто граматична, як на граемному рівні, де не тільки протичлени, а й загальна основа для порівняння складалася з одних лише граемних меризмів. По-друге, оскільки лексичні значення, на відміну від граматичних, утворюють відкритий ряд, розрахувати кількість можливих субституцій не можна. Обсяг кореляції на цьому рівні залежить від взаємодії граматичних значень з лексичними, від кількості нейтралізацій, отже, від «охвату» лексичного поля.

Нейтралізація та рівні. Як бачимо, основа для порівняння не індиферентна до опозиції, а члени опозиції не пасивні по відношенню до основи. Навпаки, дуже часто елементи основи й опозиції активно протидіють один одному, що приводить до нейтралізації або даної опозиції, або опозицій, члени яких входять до складу основи. В міру того, як збільшується кількість елементів основи з переходом до вищих рівнів, імовірність нейтралізації, природно, збільшується.

Візьмемо ту ж опозицію числа. На меризматичному рівні, коли за винятком загального поняття числа у опозиції немає основи для порівняння, немає й нейтралізації. Звідси інваріантність опозиції. На граемному рівні разом з меризмами основи для порівняння з'являється можливість нейтралізації. В нашій таблиці відбита нейтралізація меризматичної опозиції роду з основи для порівняння при сполученні з меризмом «множина» з опозиції. На рівні морфеми до кожної граеми додається лише співвідносний сегмент плану виразу, що веде до появи синонімії (пор. *-ов* та *-ей* в рос. словах *столов*, *ножей*) та омонімії (пор. морфему *-а* в словах *стіна* та *стола*). На рівні слова до загальної основи додається нескінченно мінлива безліч лексичних значень, що незмірно збільшує кількість нейтралізацій опозиції числа. В одних випадках членом нейтралізації є непрямий меризм «однина» (напр., в словах *молоко*, *ріст*, *слава*), в інших — непрямий меризм «множина» (напр., в словах *сани*, *чари*, *ворота*). На рівні речення додаються свої випадки нейтралізації типу *Було холодно* з непрямым значенням однини, або *Кажуть*, *що...* з непрямым значенням множини.

Треба сказати, що ми значно спростили картину тим, що розглядали взаємодію меризмів опозиції із загальною основою лише всередині окремих мовних одиниць, а більшість нейтралізацій відбувається під впливом елементів, що знаходяться поза межами даної одиниці. Наприклад, такі визначення, як *ten* або *many*, руйнують опозицію *book* — *books*, нейтралізують її, і членом нейтралізації в єдино можливих сполученнях *ten books*, *many books* стане слово з непрямым значенням множини. Так звані узгодження і керування — це нейтралізація опозицій однієї одиниці під впливом другої одиниці, синтагматично пов'язаної з нею.

Сказане відноситься не тільки до сполучень слів, але й до сполучень морфем або речень. У парі *надів* — *надівав* мінімальні відокремлювані члени опозиції виду — це морфема — *ва* — з меризмом «недоконаний вид» і нульова морфема з меризмом «доконаний вид». Решта морфем, включаючи морфему — *в* з меризмом «минулий час», входять у загальну основу для порівняння. Але, якщо замінити морфему — *в* морфемою з меризмом «теперішній час» (*-ю*, *-еш*, *-є* тощо), опозиція виду в сусідній морфемі нейтралізується, і членом нейтралізації стане непряме значення недоконаного виду. Прикладом нейтралізації опозицій в сполученнях речень може бути нейтралізація опозиції способу в підрядних реченнях під впливом певного слова головного (наприклад, *Я хочу, щоб к штыку приравняли перо*), або нейтралізація опозиції «твердження» — «питання» в підрядних реченнях.

Такі в загальних рисах взаємовідношення між одиницями графеміки (грамемами, їх меризми, опозиції, кореляції) і одиницями різних рівнів структури мови (морфемами, слова, речення). Графеміка, що являє собою частину граматики, ізоморфну фонеміці, охоплює одиниці всіх рівнів, але на кожному рівні утворює системи, в певних відношеннях відмінні від систем інших рівнів. Тому здається доцільним розглядати системи графеміки на кожному рівні окремо: на домовному рівні меризмів (меризматика), на рівні морфем (морфематика), на рівні слів (морфологія), на рівні речень (синтаксис). У порівнянні з традиційним поділом граматики на морфологію та синтаксис таке розширення шкали дозволяє показати ряд граматичних явищ, особливо в нижчій частині шкали, в більш крупному плані і розглядати «дрібні» деталі, які досі не притягали уваги. Крім того, така упорядкованість, дякуючи вже згаданому ізоморфізму графеміки та фонеміки, дозволяє використати добре розроблену термінологію останньої, для однорідного опису граматичних явищ на всіх рівнях будови мови. На відміну від традиційної граматики, яка, наприклад, оперує одним визначенням категорії для морфології (категорія числа, категорія відмінка тощо) і зовсім іншим для синтаксису (категорія підмета, категорія присудка тощо), тут, як ми бачили, терміни **опозиція**, **кореля-**

ція, грамема, меризм, нейтралізація та ін. однаково використовуються для всіх рівнів. Думається, що, ідучи в цьому напрямку, можна добитися в граеміці тієї договореності, яка існує в фонеміці.

ПРО ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ІНФІНІТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ З *ohne...zu* З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА РОСІЙСЬКУ

М. Б. Шварц

В плані розробки теорії та практики перекладу важливо дослідити можливості перекладу окремих граматичних конструкцій з іноземної мови на російську. Завданням статті, що пропонується, є уточнення засобів перекладу інфінітивної конструкції з *ohne...zu* на російську мову.

На цей час ми не маємо робіт дослідницького характеру, які були б присвячені перекладу названої вище конструкції. В підручниках з граматики німецької мови звичайно відмічається, що зворот з *ohne...zu* перекладається на російську мову дієприслівниковим зворотом¹, і лише в посібнику З. Є. Роганової ми знаходимо зауваження про те, що цей зворот може перекладатися дієсловом в особовій формі, або віддієслівним іменником із запереченням «без»².

У зв'язку з тим, що засоби перекладу тієї чи іншої граматичної конструкції залежать, без сумніву, від її граматичної функції та значень, які вона виражає, вважаємо за необхідне визначити можливі значення інфінітивної конструкції з *ohne...zu* та виходити з них при уточненні можливостей перекладу цієї конструкції.

Більшість авторів відзначає лише, що конструкція з *ohne...zu* виступає в реченні в функції обставини образу дії³. Але деякі дослідники наводять ще інші значення, які може виражати інфінітивна конструкція з *ohne...zu*, наводяться модальні, наслідкові, умовні звороти⁴, відмічається, що інфінітивний зворот з *ohne...zu* може виступати у функції другорядного присудка⁵.

¹ Е. И. Шендельс. Грамматика немецкого языка. М., 1952; Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева. Современный немецкий язык. М., 1957.

² З. Е. Роганова. Пособие по переводу с немецкого языка на русский. М., 1961.

³ Е. И. Шендельс. Указ. роб.; Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева. Указ. роб.; Н. А. Фрязинова. Инфинитивные обороты с *im, ohne и (an) st att... zu* в современном немецком языке. Автореф. канд. диссерт., Алма-Ата, 1968.

⁴ С. Е. Göransson. Die doppelpräpositionalen Infinitive im Deutschen. «Göteborgs Hogskola's ARsskrift» B. XVII. Göteborg, 1911. М. Б. Шварц. О некоторых синтаксических функциях инфинитивного оборота с *ohne...zu* в немецком языке. «Труды филологического факультета ХГУ», т. 5, 1957; Л. М. Каннер. Обособленные инфинитивные обороты в современном немецком языке. «Уч. зап. Ленинградск. пединститута им. Герцена», т. 255, 1963.

⁵ М. Б. Шварц. Указ. роб.

Цікавим для виявлення засобів перекладу досліджуваної конструкції є той факт, що дія, яка визначена інфінітивним зворотом, може збігатися в часі з дією, що виражена присудком речення, може слідувати за нею, або виступає поперед неї (Ми маємо на увазі звороти, в яких основним словом є Infinitiv I).

Як показує зроблений нами аналіз мовного матеріалу, інфінітивна конструкція з *ohne...zu* частіше над усе перекладається на російську мову дієприслівником (або дієприслівниковим зворотом) доконаного або недоконаного виду. Дієприслівники доконаного виду ми зустрічаємо, головним чином, в перекладі речень, де дія дієслова-присудка відбувається пізніше, ніж дія інфінітивного звороту. Наприклад:

1. Immer kleiner machte er seine Schritte, um mehr und mehr hinter ihr zurückzubleiben, die, ohne ihn zu beachten, in ihr Zimmer ging. (St. Zweig).

Не взглянув на нього, она прошла в свою комнату (С. Ц.).

2. ...und abermals stürmte der Adjutant in sein Zimmer, diesmal ohne anzuklopfen (B. Kellermann).

...и адъютант влетел в комнату, даже не постучавшись (Б. К.).

Інфінітив в реченнях, в яких присудок виражений необмеженим дієсловом, що визначає дію, яка ще не завершена, а дія інфінітива відбувається паралельно з цією дією, перекладається дієприслівником недоконаного виду:

3. Hastig ging er den wohlbekannten Weg, ohne nach rechts und links zu blicken. (Zweig).

Он торопливо шагнул по хорошо знакомой дороге, не глядя по сторонам (С. Ц.).

Дієприслівникові звороти виконують в російській мові в ряді випадків функцію другорядного присудка і відносяться до підмета як до свого суб'єкта¹, так само як інфінітивна конструкція з *ohne...zu* в німецькій мові. Тим і пояснюється, на наш погляд, можливість перекладу даного інфінітивного звороту на російську мову за допомогою відмінюваного дієслова, яке в російському реченні є одним з присудків. Наприклад:

4. ...man kann religiöse Gefühle auch besitzen, ohne Frommigkeit zu zeigen (B. Kellermann).

...разве нельзя быть религиозным и не соблюдать обрядов? (Б. К.).

¹ Л. А. Дерibas—Тюкшина. Деепричастные конструкции в функции второстепенного сказуемого. «Уч. зап. Московск. пединститута им. В. И. Ленина, кафедра русского языка», вип. 4, М., 1954.

При наявності різних підметів інфінітива та присудка речення в перекладі ми знаходимо складне речення:

5. Er durfte mitreden, ohne sofort zur Ruhe verwiesen zu werden (St. Zweig). Он принимал участие в разговоре, и никто не оставлял его (С. Ц.).

Дієсловом в особовій формі може бути перекладений також інфінітивний зворот з ohne...zu, що виконує функцію «супутньої обставини»¹, близької за своїм значенням до другорядного присудка.

6. Er war oft schon... mit der Bahn gefahren, aber doch immer, ohne daran zu denken, daß man dafür bezahlen mußte (St. Zweig). Так часто ездил он по железной дороге и ни разу не подумал, что за это надо платить (С. Ц.).

Обставинне значення інфінітивного звороту може відчуватися особливо яскраво, а дієприслівник російської мови може бути, як це відмітив ще М. Греч², «просто определительным качественным словом-наречием». Цим, очевидно, і пояснюється переклад інфінітивної конструкції з ohne...zu якісними прислівниками та прикметниками. Наприклад:

7. Und sie fuhr, ohne zu zögern, ihm sofort nach (St. Zweig). ...и мать немедленно выехала вслед за ним (С. Ц.).

8. Sie waren alle gediegen und erlesen, ohne prächtig zu sein (B. Kellermann). Все это было солидное, изысканное, хотя и не роскошное (Б. К.).

9. Es war voller Anmut, ohne irgendwie schön zu sein (B. Kellermann). Некрасивое, оно тайло в себе большое обаяние (Б. К.).

Обставинні інфінітивні звороти із значенням уступки можуть перекладатися на російську мову відповідними структурами з допustовим сполучником *хотя*:

10. Sie war, ohne es zu wollen, in ein richtiges Abenteuer hineingeraten... (B. Kellermann). Она стала участницей настоящего приключения, хотя она этого не желала (сама того не желая) (Б. Келлерман).

¹ Термін *begleitender Umstand* ми зустрічаємо в книзі G. Bech. Studien über das deutsche Verbum Infinitum. Bd. 2. «Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historik — filologiske meddeleiser», bind 36, no 6, København, 1957.

² Н. Греч. Практическая русская грамматика. СПб, 1834.

11. Sie hatte diesen jungen Menschen bei einer gelegentlichen Abendunterhaltung kennengelernt und war bald, ohne es zu wollen und beinahe ohne es zu begreifen, seine Geliebte geworden (St. Zweig).

Этого молодого человека она встретила на вечере у кого-то из знакомых и очень скоро, хотя она этого не желала и не отдавала себе ни в чем отчета, стала его любовницей (С. Ц.).

Одним з поширених засобів перекладу є переклад інфінітивного звороту з *ohne...zu* за допомогою прийменниково-іменникового словосполучення, що складається із заперечного прийменника «без» та віддієслівного іменника із значенням процесу або наслідку дії. Цей засіб перекладу ми зустрічаємо, головним чином, в тих випадках, коли в інфінітивному звороті немає або мало поширюючих членів звороту, а також коли в російській мові не буде перешкод словотворчого порядку. Наприклад:

12. Du kannst einen Waggon Waren von New-Orleans nach St. Petersburg schicken, ohne umladen zu müssen (B. Kellermann).

Вагон товару можна буде послати з Нью-Орлеана без переїздки в Петербург (Б. К.).

Дуже цікавим вважаємо переклад інфінітивної конструкції з *ohne...zu* за допомогою структур з антонімічним значенням. Такий переклад можливий тому, що інфінітивна конструкція з *ohne...zu* завжди має заперечне значення, і в російській мові легко підібрати замість дієслова або дієприслівника із запереченням антонімічні дієслова, дієприслівники, прислівники та ін. без заперечення. Наприклад:

13. Edgar bewunderte sich selbst, daß es ihm gelang, dem Baron und seiner Mama die Hand zu reichen, ohne zu erröten (St. Zweig).

Едгар і сам не очікував, що йому вдасться так спокійно подати руку барону і мамі... (С. Ц.).

14. Vogelsberger bewegte applaudierend die Hände, ohne zu klatschen. (B. Kellermann).

Фогельсбергер запліднював, впрочому, неслухняно... (Б. К.).

Таким чином, порівнювальний аналіз німецьких текстів та російських перекладів показав, що засоби перекладу інфінітивної конструкції з *ohne...zu* на російську мову достатньо різноманітні і не обмежуються тими структурами, що їх називають існуючі підручники, посібники та інші роботи.

З М І С Т

В. Б. Андропова. Граматичні опозиції і аналітичні морфеми	Стор. 3
Н. Н. Анютіна. Французько-російські словникові збіги та їх роль у створенні потенціального словника учнів	7
В. Д. Берловська. Структурні моделі речень з підметом, визначеним службовим there, і частотність їх вживання. (Спроба статистичної характеристики)	10
Ю. І. Бейдер, Г. Б. Каневська. Тестування в галузі навчання іноземним мовам за кордоном.	16
А. М. Водяха. Про інтенсифікацію процесу оволодіння звуками англійської мови студентами відділення німецької мови університету	20
А. С. Вольф. Про деякі особливості синтаксичної структури чужої мови в романах Л. Фейхтвангера.	22
Л. О. Вороніна. Аббревіатурні слова в англійській мові.	26
Л. С. Грінберг. Національний та соціальний характери, мова і стиль. (До постановки проблеми)	29
А. Г. Дородних. Про нестабільність розділових питань в сучасній англійській мові.	32
Г. В. Ейгер, М. М. Гохлернер, В. Д. Юхт. Використання деграмаціоналізованих структур та текстів у тестах для визначення рівня засвоєння граматичних моделей.	34
Ю. Ф. Єщенко. Про двоскладову вторинну предикацію в англійській мові.	38
С. Є. Каган. Вживання модальних слів в умовних підрядних реченнях. (На матеріалі англійської мови)	41
П. І. Колесников. Парні субститути der eine — der andere в сучасній німецькій мові	44
О. П. Куліш. Інфінітив у поєднанні з питальними словами	50
К. І. Ланецька. До питання про мелодизацію наголошених складів у німецькій мові.	55
С. І. Лубенська. До питання про семантичні запозичення в англійській музичній термінології.	60
О. Д. Маневська. До проблеми співвідношення статичної і динамічної в сучасній англійській мові.	64
Ж. Е. Потапова. Вивчення антонімічної відповідності	66
В. С. Проценко. Зауваження про інструменталіс іменників у давньоверхньонімецькій мові	69
Л. М. Прудніков. Структурні зміни у складнопідрядних реченнях при перекладі з англійської на російську мову.	73
Б. І. Роговська. До характеристики грамам фінітних повнозначних дієслів. (На матеріалі англійської мови)	76
Ю. М. Ткаченко. Основні конструкції вербідів	81
Б. С. Хаймович. Меризматика, морфематика, морфологія, синтаксис.	85
М. Б. Шварц. Про засоби перекладу інфінітивної конструкції з ohne... zu з німецької мови на російську.	91

ВЕСТНИК ХГУ

Иностранные языки

Выпуск 4

(на украинском языке)

Редактор *С. Д. Суло*
Техредактор *Л. Т. Момот*
Коректор *Ж. Л. Бялая*

Передано до набору 9/II 1971 р. Підписано до друку 8/X 1971 р. БЦ 50372.
Формат 60×90¹/₁₆. Обсяг: 6 фіз. друк. арк., 6 обл.-вид. арк.,
6 умовно-друкарськ. арк. Замовл. 590. Тираж 500. Ціна 60 коп.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
Харків-3, Університетська вул., 16

